

ROUPEN SEVAG ŒUVRES CHOISIES

ՌՈՒԲԷՆ ՍԵՎԱԿ
ՀԱՏԸՆՏԻՐ

ROUPEN SEVAG
ŒUVRES CHOISIES

ROUPEN SEVAG

ŒUVRES CHOISIES

Traduits de l'arménien
par ANAHID OHANIAN

ԵՂԻԾԷ ԶԱՐԵՆՑԻ ԱՆՈՒԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԵՒ
ԱՐՈՒԵՍՏԻ ԹԱՆԳԱՐԱՆ

ՌՈՒԲԷՆ ՍԵՒԱԿ

ՀԱՏԸՆՏԻՐ

Ֆրանսերէն թարգմանությունները՝
ԱՆԱՀԻՏ ՕՀԱՆԵԱՆԻ

Գրականության և արուեստի թանգարանի
հրատարակչություն
Երևան – 2006

ՀՏԳ. 891.981-8 Սեակ
ԳՄԳ. 842
Ս 411

Կազմին՝ Ռուբեն Սեակի իդաներկ դիմանկարը
(գործ՝ *Լեւոն Ազնաւուրեանի*)

Illustration de couverture: Lévon Aznavourian, Le portrait de
Roupen Sevag (huile).

Ս 411

ՌՌԻԲԷՆ ՍԵՒԱԿ

Հատընտիր / Ռուբեն Սեակ (Գրականութեան եւ արուեստի
թանգարանի հրատ., Եր. - 2006, 150 էջ)

Գիրքը բովանդակում է եղեռնամահ գրող Ռուբեն Սեակի
շուրջ մէկ տասնեակ քերթածների եւ մէկ արձակ գործի բնագ-
րերն ու այդ գործերի ֆրանսերէն թարգմանութիւնները: Հատո-
րեակում զետեղուած են նաեւ ֆրանսիական պոէզիայից Ռ. Սե-
ակի կատարած թարգմանութիւններն ու դրանց բնագրերը:

Roupen Sevag

Œuvres Choiesies (Édition du Musée de littérature et d'art, Erévan,
2006, 150 pages)

Ce livre comprend une douzaine de poèmes et une œuvre en prose
(les originaux et leurs traductions en français) de Roupen Sevag, vic-
time du génocide.

Les traductions de la poésie française faites par R. Sevag et leurs
originaux sont également inclus dans ce volume.

U 4702080000 2006 թ.
841(01) 2006

ԳՄԳ. 842

ISBN 99930-60-68-2

© Գրականութեան եւ արուեստի թանգարան

ԳՐՔԻ ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ ՀՈՎԱՆԱՌՐԵԼ Է
ՌՈՒԲԷՆ ՍԵՒԱԿԻ ՅԻՇՍԱԿԻ ՏՈՒՆԸ:

LE LIVRE A ÉTÉ PUBLIÉ AVEC LE SOUTIEN DE LA
MAISON EN MÉMOIRE DE ROUPEN SEVAG

Իմ կեանքըս թող աղաչատր երգ մ'ըլլայ,
Եղերական ու միամիտ, սե՛ր ողբերգ,
Իմ սիրտըս թող անհունին մէջ վերք մ'ըլլայ,
Հըսկայական ու տըխրօրէն քաղցըր վէ՛րք,
Իմ կեանքըս թող աղաչատր երգ մ'ըլլայ...

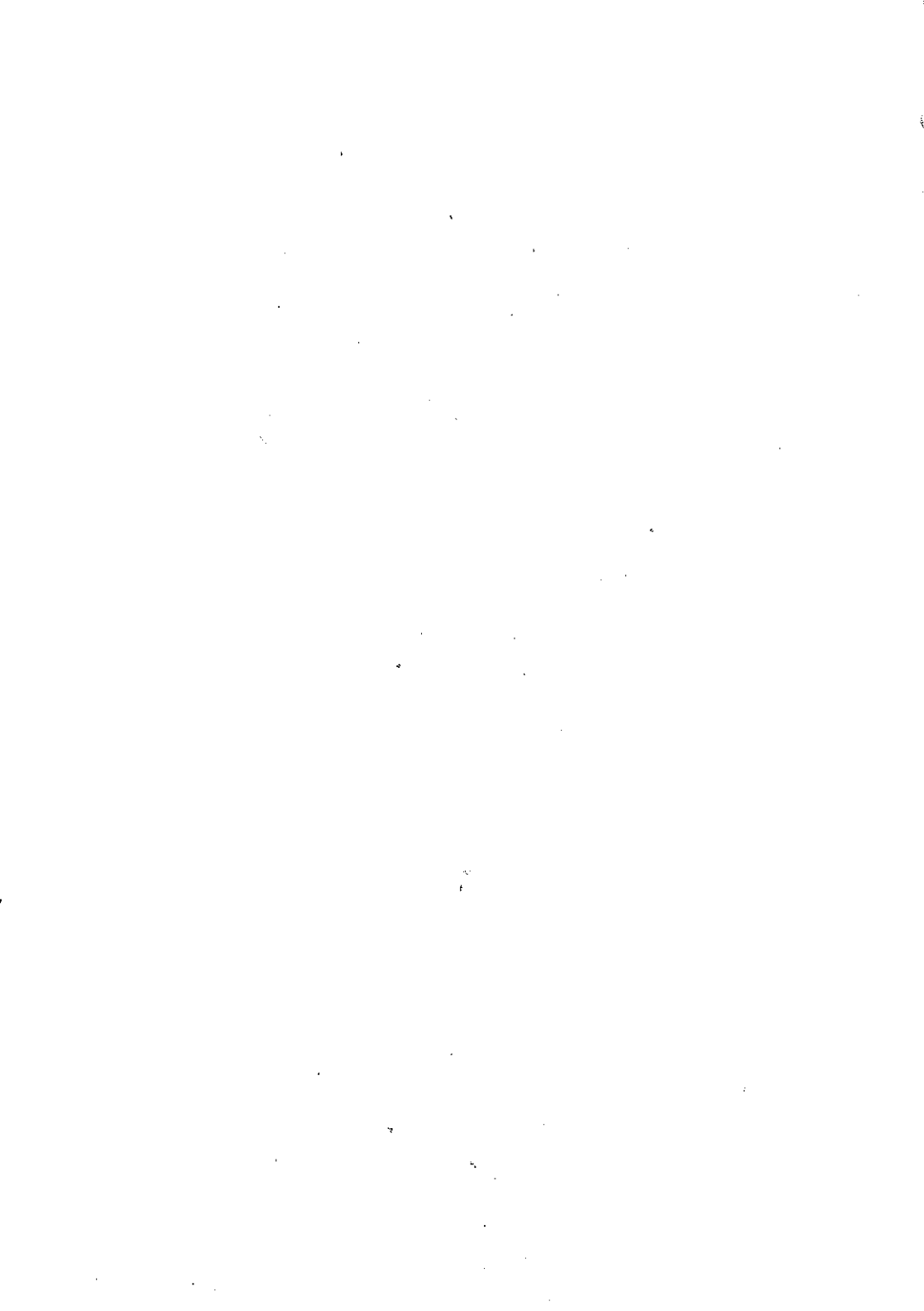
Que ma vie soit un chant suppliant,
Une complainte sombre, tragique et simple,
Une plaie immense et tristement douce,
Que mon cœur soit une plaie dans l'infini,
Que mon cœur soit un chant suppliant...

Scott. H. 2/12/11

ՌՈՒԲԷՆ ՍԵՒԱԿ

ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ*

Ռուբեն Չիլիակիրեանը, յայտնի Ռուբեն Սեւակ անունով, մէկն է տաղանդաւոր այն երիտասարդ գրողներից, որ երեսն եկան ժամանակի հայ գրական սերնդի մէջ:

Ինքնուրոյն ոճի եւ խօսքի տէր այդ գրողները մեծ մասամբ ունեցան գործունէութեան կարճ շրջան, բայց թողեցին մեծարժէք գրական ժառանգութիւն:

Իր կարճատեւ կեանքի երեսուն տարիների ընթացքում, անլի ճիշտ՝ իր «գրական կեանքի» ութ տարիներին Սեւակը հայ գրականութեան մէջ նուաճեց ծանրակշիռ տեղ: Նրա ստեղծագործութիւններն առ այսօր մնում են վաւերական ու հաստատուն:

Աւա՛ղ, կեանքը շատ աստիճան գտնուեց Սեւակի հանդէպ՝ չընձեռելով նրան ժամանակ ու պատեհութիւն երեսն հանելու իր գլուխգործոցները:

Մենք չենք մտնի Սեւակի արուեստի եւ գրական վաստակի վերլուծութեան մէջ, կը բաւարարուենք միայն նրա կեանքի կարեւորագոյն շրջանները յիշատակելով:

Ռուբեն Սեւակը ծնուել է 1885 թուականի փետրուարի 15-ին, Պոլսի արուարձաններից մէկում՝ Սիլիվրիում: Նախնական կրթութիւնը ստացել է Ասքանազեան վարժարանում, այնուհետեւ երկու տարի յաճախել Պարտիզակի ամերիկեան վարժարան: 1901-ին ընդունուել է Կ.Պոլսի Պէրպէրեան վարժարանը: Այնտեղ, այդ հաստատութեան հիմնադիր-տնօրէն եւ անուանի

---

* Հիմնականում շարադրուած է Ռուբեն Սեւակ, Երկեր (Անթիլիաս, 1986) հրատարակութեան մէջ զետեղուած «Կենսագրականի» (էջ 15-18) հետեւութեամբ:

ուսուցիչ Ռէթէնս Պէրպէրեանի ազդեցութեան ու հոգածութեան Աերքոյ Աս ձեւատրուել է բանաստեղծի իր երազներով ու հակումներով:

Պոէտի հոգով օժտուած պատանի Ռուբէն Չիլիակիրեանը մեծ հետաքրքրութիւն է հանդէս բերել Ասու գիտութեան հանդէպ: Ռ. Պէրպէրեանը, գնահատելով նրա տաղանդը եւ ուսման ծախսը, թելադրել է նրան բժշկութիւն ուսանել Լօզանում:

Բժիշկ դառնալու Սեւակի մտադրութիւնը պատահական ընտրութիւն չէր: Ներքին խորունկ կապ կար բժշկագիտութեան եւ կեանքի նկատմամբ ունեցած նրա մօտեցման միջեւ: Իր մտերիմ բարեկամ Հրանդ Նազարեանին ուղղած 4 հոկտեմբերի 1905 թուակիր նամակում քսան տարեկան Սեակը դրսեւորել է կեանքի հանդէպ լուրջ մօտեցում, խոր ու առանձնայատուկ վերաբերմունք.

«Ո՛չ դրամին կիրքը ունիմ, ո՛չ փառքին կիրքը, ո՛չ համբաւին կիրքը:

Կեանքը շա՛տ տխմար բան մը եղած պիտի ըլլար, եթէ անոր նպատակը արշա՛ւ մ'ըլլար մի՛նակ դրամասիրութեան ետեւէն, փառասիրութեա՛ն ետեւէն:

Կեանքը, Հրա՛նդս, տատապանքով, ցաւով լեցուն այս կեանքը կ'արժէ՞ր միթէ ապրիլ այս գծուած բաներուն համար...

Ամէն բան փուն է աշխարհիս մէջ, ամէն բան վաղանցուկ. սու՛տ եմ փառքը, սու՛տ՝ մեծութիւնը, սու՛տ՝ սա խաբէքայ երջանկութիւնն ալ, երջանկութի՛ւնը որ տատապանքով կը ծնի, տատապանքով կը մեռնի...

Անապա՛տ, ամաչութի՛ւն, ունայնութի՛ւն սա տիեզերքը:

Ու այս խաբուսիկ ստուերներուն մէջ եթէ կայ հաստատուն եւ իրական բան մը, այդ ալ (ըստ իս) Չարգացումն է, Բարութիւնն է:

Կեանքը այս երկու սկզբունքներուն համար միայն կ'արժէ ապրիլ, ըստ իս, Տգէ՛տը, Չա՛րը չ'ապրիր, մի՛նչդեռ Գիտունը անհունութիւն մը կ'ապրի, ու Բարի՛ն՝ անմահութիւն մը:

Ու եթէ բժշկութիւնը ընտրեցի ինձ ասպարէզ՝ միայն ու

միայն այդ սկզբունքներու իրագործման համար է: Եւ յիրաւի ո՞ր ասպարէզին մէջ մարդ աւելի դիրութիւն եւ հակամիտութիւն ունի գիտնասպէս զարգանալու՝ որքան բժշկութեան մէջ, եւ ո՞ր արհեստն հիւանդին կը շնորհէ կեանքը՝ մեծագոյն բարիքը, եթէ ոչ բժշկութիւնը դարձեալ:

Այս նկատումներով որոշեցի բժիշկ ըլլալ, գրագէտ բժիշկ մը, հոգեբան բժիշկ մը (եթէ կ'ուզէք):»:

1905-ին Սեւակը մեկնել է Լօզան, որտեղ հետեւել է բժշկական դասընթացներին եւ փայլուն ասարտել 1911-ին:

Այդ ընթացքում նա իր համար բացայայտել է արեւմտեան գրականութեան բազմաթիւ երկեր եւ իմացական այլ հոսանքներ:

Մասնակցել է նաեւ Լօզանի «Արմենիա» ուսանողական միութեան գանազան ձեռնարկներին: Իր համար դժուարին ժամանակներում Սեւակը մուտք է գործել գրական-ստեղծագործական աշխարհ՝ գրելով բանաստեղծութիւններ, որոնք տպագրուել են Կ.Պոլսի հայկական թերթերում: Առաջին բանաստեղծութիւններն ընդունուել են մեծ հետաքրքրութեամբ եւ նրա համար հեղինակութիւն ապահովել:

1908-ին Օսմանեան Սահմանադրութեան հռչակումից յետոյ Սեւակն արձակուրդն անցկացնելու համար մեկնել է Կ.Պոլիս: Տիգրան Արփիարեանի, Տիգրան Զաւէնի եւ Հրանդ Նազարեանի հետ ձեռնամուխ է եղել «Սուրհանդակ» օրաթերթի հրատարակմանը, որն ունեցել է կարճատեւ կեանք: Նա վերադարձել է Լօզան:

1909-ին Ադանայի (Կիլիկիա) ջարդերը խորասպէս լուգել են նրան եւ անհուն ցաւ պատճառել: Այդ շրջանում գրած բանաստեղծութիւնները բացայայտում են նրա վիշտն ու յուսախաբութիւնը:

1910-ին լոյս է տեսել այդ կոտորածներից ներշնչուած նրա առաջին եւ միակ երկը՝ «Կարմիր գիրքը» խորագրով: Ժողովածուն ամփոփում է այդ նախնիրի ազդեցութեամբ գրուած երեք պոեմ՝ «Զարդի խենթը», «Թրքուհին» եւ «Մարդերգութիւն»:

1911-1914 թուականներին Սեւակն աշխատել է Լոզանի հիւանդանոցներից մէկում որպէս ներքին հիւանդութիւնների բժիշկ:

Ամուսնացել է գերմանուհի Եաննի Ապելի հետ: Նրանք ունեցել են երկու զաւակ: 1913 - 1914 թուականներին «Ազատամարտ» օրաթերթում տպուել է նրա «**Բժիշկի գիրքէն փրցուած էջերը**», որ բժշկական արձակ պատմութիւնների շարք է:

Հեռու լինելով մակերեսային նկարագրութիւններից՝ այն կեանքի եւ մարդու հոգեբանութեան վերլուծութեան յաջողուած փորձ է:

Այդ առթիւ Ռուբէն Զարդարեանը նրան գրել է Կ.Պոլսից.

«Օճորհատորութիւններս այն զմայլելի ձեւին համար, որով կը գրէք ձեր բժիշկի էջերը: Չէք կարող երեսակայել թէ որպիսի՛ խանդավառ ընդունելութիւն գտած են անոնք ընթերցող հասարակութեան մէջ՝ թէ՛ հոս եւ թէ՛ արտասահման: Ասիկա նախ կ'ապացուցանէ այն անտարակուսելի գրական ճարտարութիւնը որով կը գրէք ձեր յօդուածները՝ քերթուածի մը չափ թրթրոուն, երկրորդ՝ մանկավարժական այն մեթոտը որով հիւանդութեանց սարսափն ու գարշանքը կը ներշնչէք, առանց խրատի ու քարոզութեան հին «պանալ» մեթոտին, եւ երրորդ՝ ա՛յն որ, ափսո՛ւ, ա՛յնքան տառապանք կայ մեր հասարակութեան ծոցն ալ, ու ա՛յնքան հիւանդ, ա՛յնքան վիրաւոր»:

1914 թուականի կէսերին Սեւակը վերադարձել է Կ.Պոլիս՝ կնոջ եւ որդու հետ: Բժշկական գործունէութեանը զուգահեռ մասնակցել է գրական կեանքին:

Կարդացել է առողջապահական հարցերին նուիրուած դասախօսութիւններ՝ կազմակերպուած Բերայի բժիշկների միութեան կողմից:

Շուտով բռնկուել է Առաջին համաշխարհային պատերազմը: Սեւակը որպէս ռազմական բժիշկ գորակոչուել է օսմանեան բանակ, բայց ապրիլի 24-ի չարագուշակ գիշերուանից երկու ամիս չանցած, 1915-ի յունիսի 22-ի լույս 23-ի գիշերը, ձերբակալուել է:

Նա տարագրուել է Չանդրըրը: Այնտեղ, քիչ ժամանակ անց, թուրք բժիշկների պակասի պատճառով սկսել է խնամել թուրք հիւանդներին: Նրա հոգածութիւնն ու խնամքը ընդունուել է գնահատուել են մեծապէս:

Նրան յաջողուել է մահից փրկել Չանդրըրի կարեւորագոյն անձնատրութիւններից մէկի՝ Իսմաիլ Արաքաչէքաշիի՝ կառապանապետի (ինչպէս անունն է մատնանշում) դստերը:

Աղջիկը սիրահարուել է Սեւակին, թախանձել հօրը՝ համոզել նրան ամուսնանալ իր հետ: Իսմաիլը համառօրէն համոզել է Սեւակին մահմեդականութիւն ընդունել եւ ամուսնանալ դստեր հետ. «Այսպէս, – ասել է նա, – դու կը փրկես կեանքդ, քանզի գիտես, որ ձեզ բողոքիդ համար հնարատր վերադարձ չկայ»:

Իր բախտակից ընկերները նոյնպէս յորդորել են նրան հատափոխ լինել, զոնէ ժամանակատրապէս. չէ՞ որ այդկերպ նա կարող էր ապրել եւ վկայութիւն տալ: Սեւակը մնացել է անյողդողդ: Քանզի դա կը նշանակէր թուլամորթութիւն եւ ինքնուրացում. «Ի՞նչ օրինակ ենք ծառայելու մեր ժողովորդին...»

Նա նահատակուեց 1915 թուականի օգոստոսի 26-ին, նոյն ժամանակ, ինչ Դանիէլ Վարուժանը՝ կիսելով շատ այլ մտաւորականների, ինչպէս եւ իր ժողովրդի ողբերգական ճակատագիրը:

Մեզ է հասել Սեւակի ու Վարուժանի եղերական մահուան վերաբերող մի թուրք սայլապանի հաւաստի վկայութիւնը: Նա նկարագրել է այսպէս կոչուած չէթէների (աւազակների) օգնութեամբ իրագործուած սուկալի ոճիրը: Վերջիններս նրանց մերկացնելով կապել են ծառին եւ մորթել...:

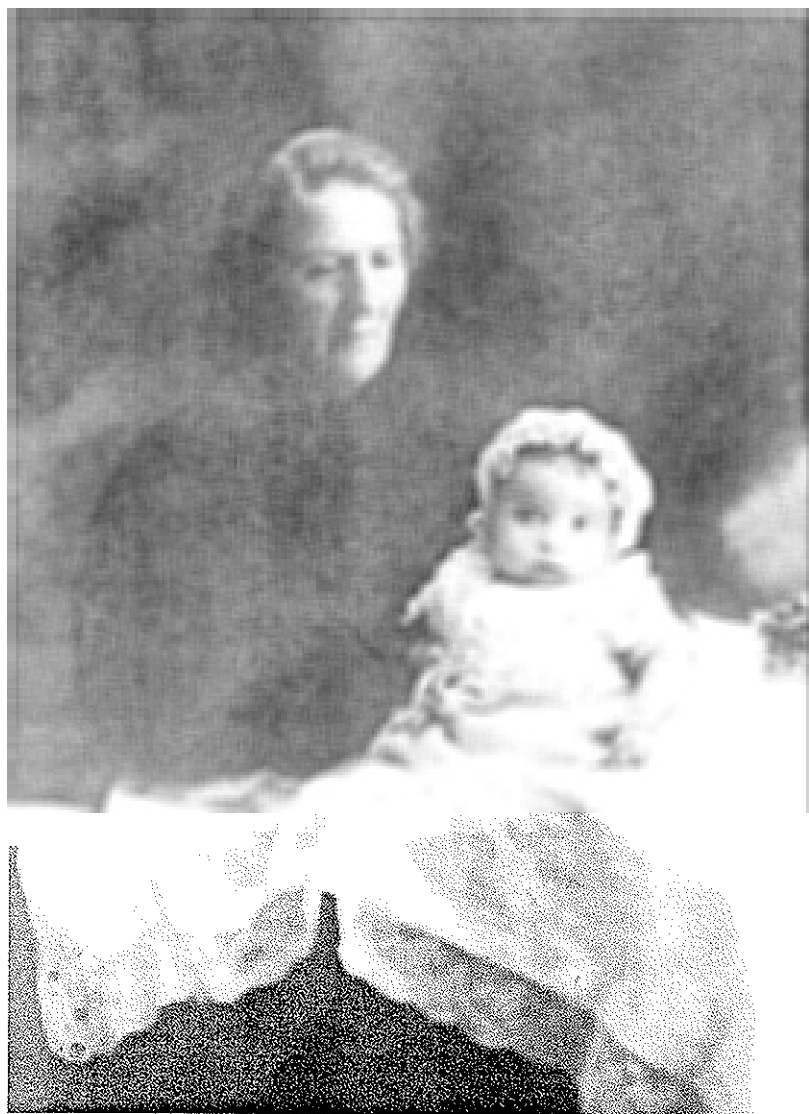
Ռուբէն Սեւակը նահատակ գրողներից ամենատիրաւսարդն էր: Նա փակեց աչքերը իր վերջին խօսքը չասած: Մանաւանդ անկատար մնաց նրա այնքա՛ն փայփայած երազը՝ հրատարակել իր բանաստեղծութիւններն ու արձակ գործերը՝ «Սիրոյ գիրքը», «Վերջին հայերը», «Քառուրդ», «Բժիշկին գիրքէն փրցուած էջերը»:

Տունը Սիլիվրիում, որտեղ ծնունդ է Սեւակը
La maison de Silivri où Roupen Sevag est né

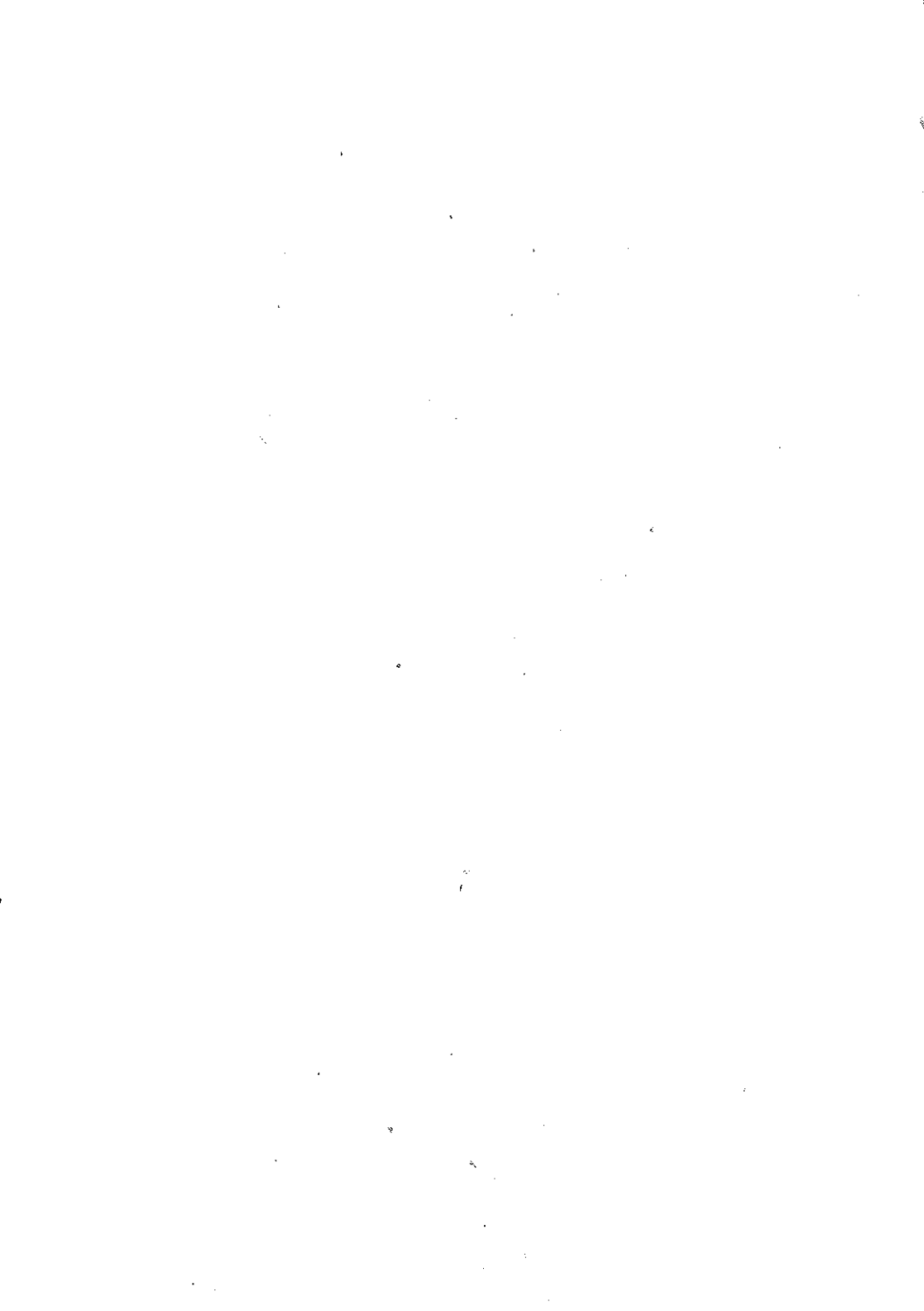

Կ. Պոլսի Պերբերիան վարժարանը, որտեղ սովորել է Սեւակը
Le collège Berberian de Constantinople où Sevag a fait ses études

Մայրը՝ Արմատենին, Սեւակի եղբորսրդու՝
Յովհաննէս Չիլինկիրեանի հետ (Կ. Պոլիս, 1925)
Armavénie, sa mère avec Hovhannès Tchilinguirian,
neveu de Sevag (Constantinople, 1925).

ROUPEN SEVAG

BIOGRAPHIE

Roupen Tchilinguirian, connu sous le nom de Roupen Sevag, fut l'un des plus jeunes écrivains de talent qui se révéla parmi la génération arménienne des gens de lettres de son époque.

Ces hommes de lettres, maîtres de style et de parole, n'ont pour la plupart connu qu'une brève période mais ont laissé en héritage une tradition d'une valeur considérable.

Dans sa courte existence de trente ans, plus exactement durant sa « vie littéraire » de huit ans, il conquiert une place prépondérante dans la littérature arménienne. Ses œuvres, jusqu'à ce jour restent authentiques et sûres.

Hélas, la vie fut très ingrate, en ne lui donnant pas le temps et l'opportunité de révéler ses chefs-d'œuvre.

Nous n'entrerons pas dans l'analyse de l'art et de l'œuvre littéraire de Sevag, nous nous contenterons de rappeler les périodes importantes de sa vie.

Roupen Sevag est né le 15 Février 1885 à Silivri, une localité non loin de Constantinople. Il fréquente l'école primaire Askanazian, puis le collège américain de Bardizak pendant deux ans. En 1901, il entre au collège Berberian de Constantinople. Là, sous l'influence et la sollicitude de Réthéos Berberian, directeur – fondateur et enseignant émérite de l'établissement, Sevag va se former conformément à ses rêves et ses penchants.

L'adolescent Roupon Tchilinguirian, doté d'une âme de poète, révèle également un grand intérêt envers la science.

R. Berberian apprécie son talent et sa soif d'étudier et lui suggère d'étudier la médecine à Lausanne.

Le projet de devenir médecin n'était pas un choix fortuit de la part de Sevag. Il avait un lien intime et profond entre la science médicale et l'approche de la vie.

Le 4 octobre 1905, dans une lettre qu'il adressait à son ami intime Hrand Nazarian, alors qu'il n'a que vingt ans, il révèle une approche sérieuse de la vie, attitude profonde et spécifique.

«Je n'ai pas la passion ni de l'argent, ni de la gloire, ni celle de la célébrité.

La vie serait une chose très stupide si son but n'était qu'une course après l'argent et après la gloire.

Cher Hrand, la vie pleine de souffrances, de maux, cette vie vaudrait-elle la peine d'être vécue uniquement pour ces choses tracées, réglées d'avance ? ...

Tout sur terre est vain, tout est fugitif. Mensonge la gloire, mensonge la grandeur, mensonge aussi ce bonheur trompeur, le bonheur qui naît avec la souffrance, meurt dans la souffrance...

Désert, dénuement, vanité cet univers.

*Et si dans ces ombres trompeuses il y a quelque chose de solide et vrai c'est (selon moi) la **Culture**, la **Bonté**.*

*La vie vaut la peine d'être vécue pour ces deux principes. **L'ignorant, le méchant ne vivent pas alors que le savant vit incommensurablement.***

*Si j'ai choisi la médecine pour ma carrière, c'est uniquement pour la réalisation de mes principes. En effet, dans quelle profession l'homme a-t-il le plus de facilité et de disposition **pour progresser scientifiquement** si ce n'est dans la médecine ? Quel métier octroie la vie, le **plus grand bienfait**, sinon la médecine à nouveau ?*

Ce sont ces considérations qui m'ont décidé à devenir médecin, un médecin écrivain, un médecin psychologue en quelque sorte (si vous voulez)''.

En 1905, Sevag se rend à Lausanne où il suit des études de médecine qu'il achève brillamment en 1911.

Durant cette période, il découvre les œuvres de la littérature occidentale et d'autres courants de pensées.

Il participe également aux différentes activités de l'association estudiantine «Armenia» de Lausanne. C'est une période difficile pour Sevag qui fait son entrée dans le monde littéraire et créatif, en écrivant des poèmes qui paraissent dans des journaux arméniens de Constantinople. Ses premiers poèmes sont accueillis avec un grand intérêt et lui assurent enfin une renommée.

En 1908, lors de la proclamation de la Constitution Ottomane, Sevag va en vacances à Constantinople. Il entreprend avec Dikran Arpiarian, Dikran Zaven et Hrand Nazarian la publication du quotidien «Sourhantag» (Le Courrier) qui aura une courte existence. Il repart à Lausanne.

En 1909, les massacres d'Adana (Cilicie) provoquent chez lui une émotion profonde et une douleur immense. Les poèmes qu'il écrit alors, révèlent son affliction et sa déception.

En 1910 paraît son premier et unique livre, intitulé «Le livre rouge» inspiré par ces massacres. C'est un recueil de trois poèmes écrits sous l'impression de ce carnage «Le fou du massacre», « La femme turque» et «Chant de l'humanité».

De 1911 à 1914, Sevag travaille dans l'un des hôpitaux de Lausanne en qualité de médecin des maladies internes.

Il se marie avec une allemande Yanny Apell. Ils auront deux enfants.

Au cours des années 1913-1914, la publication de la série «Pages Arrachées au journal d'un médecin», série en prose de ré-

cits médicaux sanitaires, est lancée dans le quotidien «Azadamard» (Combat pour la liberté).

Loin des limites de descriptions superficielles, c'est un essai réussi d'analyses de la vie et de la psychologie de l'homme.

A cette occasion Roupen Zartarian lui écrit de Constantinople.

«Mes félicitations pour la forme admirable avec laquelle vous écrivez les pages du médecin . Vous ne pouvez imaginer l'accueil enthousiaste qu'elles ont trouvé auprès des lecteurs aussi bien ici qu'à l'étranger. C'est la preuve indubitable du génie littéraire avec lequel vous écrivez vos articles. Ensuite la méthode pédagogique que vous utilisez pour inspirer la terreur et le dégoût de la maladie, sans discours ni conseils selon la banale et vieille méthode. Enfin, le fait que, hélas, il y a tant de souffrances au sein même de notre communauté, tant de malades et de blessés »

Au milieu de l'année 1914, Sevag retourne à Constantinople avec sa femme et son fils . Parallèlement à la médecine, il participe à la vie littéraire.

Il donne des conférences organisées par l'association des médecins de Pera consacrées à des questions médico-sanitaires.

Très rapidement éclate la première guerre mondiale. Sevag est enrôlé dans l'armée ottomane en qualité de médecin militaire, mais à peine deux mois après la nuit funeste du 24 Avril il est arrêté, à son tour, dans la nuit du 22 au 23 Juin 1915.

Il est déporté à Tchanghere. Là, peu de temps après, en l'absence de médecins turcs, il commence à soigner des malades turcs. Ses soins sont très bien accueillis et très appréciés.

Il parvient à sauver d'une mort certaine la fille d'Ismaïl Arabadjebachi , le Chef des cochers (comme son nom l'indique), une des personnalités les plus importantes de Tchanghere.

La jeune fille s'est amourachée de Sevag, elle implore son père

de le convaincre de l'épouser. Ismaïl propose avec insistance à Sevag de s'islamiser et d'épouser sa fille : « *Ainsi, lui dit-il, tu auras la vie sauvé, car tu sais il n'y a pas de retour possible pour vous tous* ».

Ses camarades de captivité le pressent aussi d'accepter, tout au moins provisoirement, ainsi il vivra et pourra témoigner plus tard. Sevag est inflexible. Accepter serait de la lâcheté et le reniement de lui-même : « *Quel exemple serons-nous pour notre peuple ? ...* »

Il est exécuté le 26 Août 1915 , en même temps que Taniel Varoujan, partageant ainsi le destin tragique de tant d'autres intellectuels, ainsi que celui de son peuple.

Nous pouvons lire le témoignage authentique d'un charretier turc concernant la mort tragique de Sevag et Varoujan. Il décrit ce crime épouvantable perpétré avec le concours, soi-disant, de tchéts (bandits) qui, après les avoir dévêtus et attachés à un arbre, les ont égorgés...

Roupen Sevag est le plus jeune des écrivains martyrs. Il a fermé les yeux avant d'avoir dit son dernier mot. Et surtout, son rêve tant caressé resta inachevé : publier ses poèmes et ses œuvres en prose sous les titres suivants : «Le livre d'amour», «Les derniers Arméniens», «Le chaos», «Pages arrachées au journal d'un médecin».

Ռ. ՍԵՒԱԿ

ԿԱՐՄԻՐ ԳԻՐՔԸ

1910

ՅՐԱԿԻ. ՕՆԼԻՆԿ ՔԱՐԱՍԵՂՆԱՆ ԵՒ ԱՐԻՒ.

Կ. ԳՈՒՆՍ

Բանաստեղծի կենդանության օրոք լոյս տեսած միակ
ժողովածուի անուանաթերթը

La page de titre du seul recueil paru du vivant du poète

ՔԵՐԹՈՒԲԱԾՆԵՐ

POÈMES

«ՍԻՐՈՅ ԳԻՐՔԸ»

ՀԻՆ ԵՂԱՆԱԿ

Տիկ. Ա. Թեոդիկին

Այս գիշեր երգ մը հոգեցունց
Հովին մէջէն՝ հեռուէն հեռու՝
Ձիւնոտ տըրտում ճամբաներու
Խոր անըրջանքը արթընցուց:

Ես մենատր ու տըրտմունակ,
Քեզ կ'ունկընդդեմ պատուհանէս
Որ աղօթքի մ'ոլորքին պէս
Կ'արձագանգես, հի՛ն եղանակ:

Արուեստ չունիս, իմաստ չունիս,
Կը կըրկընդդեմ դուն անդադրում,
Ու ձիւնին հետ դանդա՛ղ, տըրտո՛ւմ,
Դուն տարուբեր կը տատանիս:

Ժընչատ մարմինդ կը դողդոջէ...
Վանկերուն մէջ տըժգոյն, վըտիտ,
Ու յանկերգիդ մէջ միամիտ
Ապրելուն խուլ մահերգը չէ՞...

Կը կըրկնէ հովն անձըպատակ
Աղաղակներդ ծառին, սարին,
Ի՞նչ կը պատմես դուն գիշերին
Որ կուլայ մայթը հեւքիդ տակ:

«LE LIVRE D'AMOUR»

UN VIEIL AIR

A madame A. Théodik

Cette nuit un chant déchirant
De loin en loin , à travers les vents,
Par les chemins tristes et enneigés,
D'un songe profond m'a réveillé.

Et moi, solitaire et attristé,
De ma fenêtre je t'écoute
Comme les tournolements d'une prière,
Tu résonnes, air vieillot.

Tu es dépourvu d'art et de sens aussi,
Tu te répètes sans cesse,
Et avec la neige lente et triste
En va et vient tu te balances,

Ton corps sans souffle vacille...
Dans tes rimes pâles et chétives,
Ton refrain naïf de la vie
N'est-il pas l'inexorable chant funèbre ?...

Le vent répète sans fin tes cris
Aux arbres, aux sommets.
Que racontes-tu à la nuit
Pour que le sol pleure sous ton souffle ?

Այս իրիկուն, ձիւն իրիկուն,
Հին եղանակ մը հոգեցունց,
Ծոյլ երազանքը արթընցուց
Մութ, ամայի ճամբաներուն:

Երգը մեռա՛ւ հեռու անհետ.
Բայց ա՛յդ չափով, այդ յանկերգով,
Պատուհանիս գիշերին քով,
Հոգիս կուլայ դէռ երգին հետ...

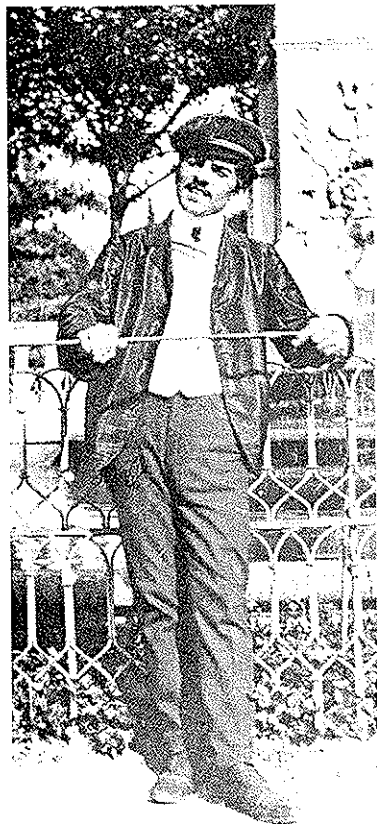
[1908]

Ce soir, par cette nuit enneigée,
Un vieil air émouvant,
A réveillé la paresseuse rêverie
Des sentiers déserts et obscurcis.

Le chant s'éteint, disparaît au loin ;
Mais par ce rythme et ce refrain
Accoudé à ma fenêtre dans la nuit,
Mon cœur pleure encore avec lui...

[1908]

Լօզանոյն, ուսանողական տարիներին
À Lausanne, pendant les années d'études

ՍԷՐՈՂ, ՍԷՐՈՂ...

Սէրո՛վ, սէրո՛վ խոցեցիր զիս,
Սիրտըս սէրո՛վ խոցեցիր.
Սիրտըս ջահիլ, վարդի՛ պէս բաց,
Դագաղի՛ պէս զոցեցիր...

Դուն քաղցրութեամբ խոցեցիր զիս,
Սիրտըս սէրո՛վ լափեցիր,
Սիրտըս ջահիլ, վարդի՛ պէս բաց,
Մէկ համբոյրով խաբեցիր...

Երգո՛վ, վէրքո՛վ օրրեցիր զիս,
Սըրտիս տատա՛սկ ցանեցիր,
Ջահիլ սըրտիս վարդերը բաց
Հովիմ տուիր ցանուցիր...

Երանութեա՛մբ լացուցիր զիս,
Սըրտիս դրախտներ ցուցուցիր,
Սիրտըս ջահիլ, վարդի՛ պէս բաց,
Ջահի՛ մը պէս լուցուցիր...

Ըսէ՛, մի՞թէ կըրնայ ըլլալ
Որ մեռնի սերն անձամնձիր,
Սիրտըս ջահիլ չի՛ կըրնար լալ,
Սիրտըս կրակէն ցամքեցիր...

AVEC L'AMOUR, AVEC L'AMOUR

Avec l'amour, avec l'amour tu m'as blessé,
Mon cœur avec l'amour tu l'as transpercé ;
Mon cœur ingénu, épanoui comme une rose,
Tel un cercueil tu l'as fermé...

Avec douceur tu m'as blessé
Mon cœur avec l'amour tu l'as dévoré,
Mon cœur novice, épanoui comme une rose,
Avec un baiser, tu l'as possédé...

Avec des chants, avec des plaies tu m'as bercé,
Enfonçant des épines dans mon cœur,
Les roses épanouies de mon jeune cœur,
Aux quatre vents tu les a dispersées...

Tu m'as fait pleurer de bonheur,
Révélant des paradis à mon cœur,
Mon jeune cœur épanoui comme une rose,
Tel un flambeau tu l'as illuminé...

Dis, est-il possible
Que l'amour meure sans lassitude ?
Mon jeune cœur ne peut pleurer,
Par la flamme tu l'as desséché...

Արգիլեցիր մուտքն ինձ հոգուդ,
Սըրտիդ փեղկն ինձ գոցեցիր.
Լըռելն՝ անգո՛ւթ, լալն՝ անօգո՛ւտ,
Ծուարեր եմ մըտացի՛ր...

Ա՛յ, ի՛նչ ընեմ ես այս կեանքով,
Սըրտէս վարդեր փետտեցիր,
Ու կը խըլեմ ես ի՛նձ ձեռքով
Կոկոններն որ ձըգեցիր...

Ա՛յ փակեր եմ հոգիս անլաց
Իմ խաւարիս մէջ անծի՛ր,
Բայց անուրջիս դըրներն եմ բաց
Մի անգամ ե՛կ ու անցիր...

Սէրո՛վ, սէրո՛վ խոցեցիր զիս,
Սիրտըս սէրո՛վ խոցեցիր,
Սիրտըս ջահի՛ն, վարդի պէս բաց,
Դագաղի պէս գոցեցիր...

4 Մայիս 1910

Tu m'as interdit ton âme,
Et ton cœur tu l'as fermé ;
Se taire est cruel, pleurer inutile,
Je suis désorienté, l'esprit en déroute...

Ô, que faire de cette vie ?
Les roses de mon cœur tu les as extirpées,
Quant à moi de mes propres mains
J'arrache les boutons que tu as laissés...

Aussi, dans mes ténèbres sans horizon
J'ai fermé mon âme sans pleur,
Mais les portes de ma rêverie sont ouvertes,
Viens encore une fois puis passe...

Avec l'amour, avec l'amour tu m'as blessé,
Mon cœur avec l'amour tu l'as transpercé ;
Mon cœur ingénu, épanoui ainsi qu'une rose,
Comme un cercueil tu l'as fermé...

4 Mai 1910

Անու՛ն, սնու՛ն ...
 Անու՛ն, սնու՛ն խոստով չի
 Անու՛ն, սնու՛ն խոստով ...
 Անու՛ն, սնու՛ն, լուր տեսիլ
 Խոստով տես խոստով ...

Հան
 Գրք
 Անու՛ն
 Խոստով

Ինչ քանի՜ խոստով չի
 Անու՛ն, սնու՛ն խոստով,
 Անու՛ն, սնու՛ն, լուր տեսիլ,
 Խոստով տես խոստով ...

Անու՛ն, սնու՛ն տեսիլ չի,
 Անու՛ն, սնու՛ն խոստով,
 Անու՛ն, սնու՛ն, լուր տեսիլ
 Խոստով տես խոստով ...

Անու՛ն-սնու՛ն խոստով չի
 Անու՛ն, սնու՛ն խոստով,
 Անու՛ն, սնու՛ն, լուր տեսիլ,
 Խոստով տես խոստով ...

«Անու՛ն, սնու՛ն» քերթուածի ինքնագիրը
 L'original du poème «Avec l'amour, avec l'amour».

ՄԻՐՈՅ ՈՒ ՄԱՀՈՒԱՆ ԵՐԳԸ

Իմ կեանքըս թող աղաչաւոր երգ մ'ըլլայ,
Եղերական ու միամիտ, սե՛ւ ողբերգ,
Իմ սիրտըս թող անհունին մէջ վերք մ'ըլլայ,
Հըսկայական ու տըխրօրէն քաղցր վէ՛րք,
Իմ կեանքըս թող աղաչաւոր երգ մ'ըլլայ...

Ես կը սիրեմ իմ տըխրութիւնս դիւթական,
Իմ տըրտմութիւնս Աստուածներո՛ւ ցաւին պէս,
Քո՛ւն, սըրտիս մէջ ի՛նչ խաւարներ, վիհեր կան,
Զոր անյուածքովդ կ'ոսկեզօծես ու կ'օրհնես.
Ես կը սիրեմ իմ տըխրութիւնս դիւթական...

Եկո՛ւր ինձի, լուսնակին պէս գեղեցիկ.
Եկո՛ւր ինձի, լո՛յս ու ցընծում հեւալով,
Քու արծաթի շողերուդ մէջ սըլացիկ
Լուսաւորէ՛ աներակներըս լալո՛ւվ.
Ես Մահն եմ. ե՛կ ինձ. կեանքին պէս գեղեցիկ...

Իմ կեանքըս թող ստուի՛ն երգին պէս ըլլայ.
Ու երգս անուանդ կըրկնումն ըլլայ թող լաւե՛րժ,
Իմ կեանքըս թող մութ ջըրվէժին պէս ըլլայ,
Ու դէպի քեզ անկում մ'ըլլայ գահաւէ՛ժ.
Իմ կեանքըս թող ստուի՛ երգին պէս ըլլայ...

Ես կը սիրեմ երկու աչերդ վիհի՛ պէս,
Որ խաւարներ կը փոթորկին մոլեգի՛ն.

LE CHANT D'AMOUR ET DE MORT

Que ma vie soit un chant suppliant,
Une plainte sombre, tragique et simple,
Une plaie immense et tristement douce,
Que mon cœur soit une plaie dans l'infini,
Que mon cœur soit un chant suppliant...

J'aime ma mélancolie magique,
Ma mélancolie semblable à la douleur des Dieux,
Sœur, dans mon cœur tant de ténèbres et de chaos,
Que de ton regard tu dorés et bénis,
J'aime ma mélancolie magique...

Viens à moi, toi belle comme la lune,
Viens à moi, haletante d'allégresse et de lumière,
Elancée parmi tes rayons d'argent,
Illumine ma désolation en pleurant,
Je suis la Mort, viens à moi, belle comme la Vie...

Que ma Vie soit comme le chant du ruisseau,
Et que mon chant soit la répétition éternelle de ton nom,
Que ma vie soit comme la cascade obscure,
Et que vers toi elle soit une chute impétueuse.
Que ma vie soit comme le chant du ruisseau...

J'aime tes yeux pareils à des abîmes,
Où les ténèbres tourbillonnent rageusement,

Երկու աչերդ՝ Աստուածներու սկիհի՛ն պէս,
Տո՛ւր ինձ անոնց մէջ սըրբացնել իմ հոգին.
Ես կը սիրեմ երկու աչերդ վիհի պէս...

Եկո՛ւր ինձի, քեզ կ'ըղձայ շունչըս անգօր.
Եկո՛ւր, ես մո՛ւթ բաներ պիտի քեզ ըսեմ
Սիրոյ պէս քաղցըր ու Մահուան պէս հըզօր.
Գերեզմանիս լացող սիրին պէս նըսեմ
Եկո՛ւր ինձի, քեզ կ'ըղձայ շունչըս անգօր...

Իմ կեանքըս թող կորած մատուն պէս ըլլայ,
Ծունչդ ոտեցնէ ծեր առագաստը անա՛հ.
Մի՛, մի՛ լսեր յոգնած հոգիս որ կուլայ,
Տա՛ր զիս Սիրոյ կըղզիներէն դէպի Մա՛հ,
Իմ կեանքըս թող կորած մատուն պէս ըլլայ...

Ծամբերի, 20 Օգոստոս 1910

Tes deux yeux semblables à des calices divins,
Laisse-moi y sanctifier mon âme,
J'aime tes yeux pareils à des abîmes...

Viens à moi, mon souffle impuissant te désire,
Viens, je vais te dire des choses sinistres.
Doux comme l'Amour et puissant comme la Mort,
Comme la brise nocturne qui larmoie sur ma tombe,
Mon souffle impuissant te désire, viens à moi...

Que ma vie soit comme le bateau égaré,
Que ton souffle gonfle sans crainte ma vieille voile,
Non, n'entends pas mon cœur fatigué qui pleure,
Emporte-moi des Iles de l'Amour vers la Mort,
Que ma vie soit comme le bateau égaré...

Chambéry, 20 Août 1910

Երևան 1940 թվական

Եր Թագուստ քան անգործուստ Թագուստ,
Եր Թագուստ քան անգործուստ Թագուստ,
Եր Թագուստ քան անգործուստ Թագուստ,
Եր Թագուստ քան անգործուստ Թագուստ,
Եր Թագուստ քան անգործուստ Թագուստ...

Եր Թագուստ քան անգործուստ Թագուստ,
Եր Թագուստ քան անգործուստ Թագուստ,
Եր Թագուստ քան անգործուստ Թագուստ,
Եր Թագուստ քան անգործուստ Թագուստ,
Եր Թագուստ քան անգործուստ Թագուստ...

Եր Թագուստ քան անգործուստ Թագուստ,
Եր Թագուստ քան անգործուստ Թագուստ,
Եր Թագուստ քան անգործուստ Թագուստ,
Եր Թագուստ քան անգործուստ Թագուստ,
Եր Թագուստ քան անգործուստ Թագուստ...

«Միայն ու Մահուան երգը» քերթումսի ինքնագիրը
L'original du poème «Le chant d'Amour et de Mort».

Կնոջ՝ Եսմանիի հետ (1910)
Avec Yanni, sa femme (1910)

ԻՆՉՈ՞Ւ

Ինչո՞ւ, ինչո՞ւ զիս սիրեցիր,
Փոքրի՛կ աղջիկ, քեզի մե՛ղք էր.
Փոքրիկ ծոցիդ թիթե՛ն պէտք էր,
Դուն ծե՛ր արծիւ մը բանտեցիր...

Կապոյտ աչուիդ երբոր բացիր,
Կապո՛յտ աղջիկ՝ պըլպուլն երգե՛ր.
Քե՛զ ալ սիրոյ մըրմունջ պէտք էր,
Դուն գուժկան մոռ՛ւնչըս ընտրեցիր...

Ես կ'երթամ մի՛շտ, անծայրածի՛ր,
Դամբաններ են ոտքիս հետքե՛ր.
Քեզ սիրոյ մեղմ սի՛ւք մը պէտք էր,
Դուն փոթորկի՛ն կուրծքըդ բացիր...

Կ'այրի՛ն աչերըդ սեւածիր,
Պիտի մեռնիս, այդպէս մ'երգե՛ր.
Քեզի փոքրիկ սեր մը պէտք էր,
Դուն Սէ՛ր-Աստուածը սիրեցիր...

[1911]

POURQUOI ?

Pourquoi ? Pourquoi m'as-tu aimé ?
C'était dommage pour toi petite fille,
Pour ta jeune gorge, c'est un papillon qu'il fallait
Mais toi, c'est un vieil aigle que tu as emprisonné...

Lorsque tu as ouvert tes yeux bleus,
Petite fille bleue, le rossignol chantait.
Tu avais besoin toi aussi d'un murmure d'amour,
Pourtant tu as préféré mes rugissements de triste messager...

Je pars toujours, indéfiniment,
Des sépulcres sont les traces de mes pas.
C'était un souffle léger d'amour qu'il te fallait,
Et ta poitrine c'est à l'orage que tu l'as donnée...

Tes yeux cernés de noir brillent,
Tu vas mourir, ne chante pas ainsi,
C'était un tout petit amour qu'il te fallait
Mais toi, c'est le Dieu Amour que tu as aimé.

[1911]

UNIVERSITÉ DE LAUSANNE
FACULTÉ DE MÉDECINE

Contribution à l'étude
DES
TERATOMES SACRAUX

THÈSE

présentée à la Faculté de Médecine de l'Université de Lausanne

par

Roupenè TCHILINGUIRIAN

pour l'obtention du grade de Docteur en Médecine.

---

*Travail fait à l'Institut pathologique de
l'Université de Lausanne.*

LAUSANNE
IMPRIMERIE DE L'UNIVERSITÉ

1911

Լօզանի համալսարանի բժշկական ֆակուլտետում Սեւակի
պաշտպանած աւարտաճառը
La thèse soutenue par Sevag à la faculté de médecine de l'Université de
Lausanne.

Arrondissement d'Etat civil de Lausanne

EXTRAIT DU REGISTRE DES MARIAGES

Le deux juillet 1910 ont été déclarés unis par le mariage, en conformité de la loi, à Lausanne.

nom, prénoms } Tchilinkirian, Nuzen

et profession } clerc

de peuple arménien domicilié à Lausanne

Etat civil célibataire

né à Armenie le vingt jour de juin 1881 à Armenie âgé de vingt ans
fils de Messr Tchilinkirian, négociant
et de Mme Tschoukian, domestique à Villeneuve

ET

nom, prénoms } Apell, Hélène Maria Anna

et profession } jeune

de Genève (Suisse) domiciliée à Genève

Etat civil célibataire

née à Genève le vingt jour de juin 1890 à Genève âgée de vingt ans
fille de Messr Bernhard Anton Apell, valetier
et de Mme Sophie Marianne Jeanne, née Comin, à Genève

Pour copie conforme:

Lausanne le 15 juillet 1910

L'OFFICIER DE L'ETAT CIVIL

Սեւակի եւ Եաննիի ամուսնութեան վկայականը
Acte de mariage de Sevag et de Yanni

ԳԱՅՈՂ՝ ՄԱՐԴԸ

Ձեմ գիտեր ո՛վ, չեմ գիտեր ո՛ւր
Կ'երթայ... Հի՛ն, հին ասպետ մը լուռ,
Կ'ըսեն ձիուն վըրայ տըխուր
Կ'երթայ շուտ-շուտ, չեմ գիտեր ո՞ւր...

Կը տեսնեմ մեծ շուքն իր միհար
Վերջալոյսին, ամպերէն վար,
Սեւ նըժոյզին վրայ հոգեվար
Սարին կ'երթայ, չեմ գիտեր ո՞ւր...

Կ'երթայ շուտ-շուտ ու չի տեսներ
Որ ետեւէն բիր կը մախքներ
Ա՛յ վազելէն շատ են յոգներ,
Ան կ'երթայ շուտ, չեմ գիտեր ո՞ւր...

Կ'ըսեն՝ դղեակ մ'ունի աղուոր,
Կամ ուխտ մը սուրբ, սէր մ'հեռաւոր,
Ու հոն կ'երթայ... Եւ գիտեմ որ
Տապան մ'ունի, չեմ գիտեր ո՞ւր...

1911

L'HOMME QUI VA

Je ne sais qui hélas, je ne sais où
Il va... Un vieux, vieux chevalier silencieux,
On dit sur son cheval triste
Il va vite, vite, je ne sais où ?...

Je vois sa grande ombre maigre
Dans le crépuscule, au-dessous des nuages,
Sur son coursier noir moribond
Il va vers la colline, je ne sais où ?...

Il va, vite, vite et ne s'aperçoit pas
Que derrière lui des milliers de squelettes
Aussi sont très fatigués de courir,
Lui va vite, je ne sais où ?...

Il a, dit-on, une belle forteresse,
Ou un vœu sacré, un amour lointain,
Il va vers la terre... Et moi je sais
Qu'il a un tombeau je ne sais où ?...

1911

ԵՐԹԱ՛Ն...

Երթա՛ն, երթա՛ն, երթա՛ն անձայն, անհանդէս.
Երթա՛ն առոի՛ն պէս՝ մարգերու տակ անտես.
Կապոյտիճ մէջ՝ հե՛զ, հողմնաւար ամպիճ պէս...

Երթա՛ն՝ առա՛նց գիտնալու թէ դէպի ո՞ւր,
Երթա՛ն՝ հեռո՛ւ ոստաններէն այս տըխուր.
Երթալ՝ խաւար գիշերիճ մէջ թաքթաքուր...

Երթա՛ն, երթա՛ն, երթա՛ն առա՛նց ճըրագի.
Երթա՛ն՝ առա՛նց սուգի, լացի, փափաքի.
Երթա՛ն՝ առա՛նց սովի, առա՛նց պապակի...

Երթա՛ն՝ մարդոց կոյտիճ մէջէն լուելայն.
Օտար մընալ իրենց Ցաիճ, Գիտութեան.
Երթա՛ն տըգէ՛տ, խո՛ւ, հա՛մըր, կո՛յր յափտեան...

Չըգիտնա՛լ որ հոս Խտէալը չիկա՛ն...
Ուխտագընա՛ց երթալ ափերն հեռակալ,
Դէպի ուղիճ Երջանկութեան մըջտակալ...

Աննիթանա՛ն, անըրջանա՛ն, վըսե՛մ, վէ՛ս.
Երթալ անցա՛յգ, անա՛յգ երթա՛ն վերջապէս.
Աչքերը գոց՝ ցայգաշըրջիկ խեղճիճ պէս...

Երթա՛ն, երթա՛ն, չըճանչնալ Մա՛րդ ու Աստուա՛ծ,
Զո՛յգ երթալ՝ ձեռքըր, քո՛յր, ձեռքի մէջ դըրած
Անըրջանքի՛ն ու Սիրոյճ պէս – աքտորուա՛ծ...

Լօզան, 13 Նոյեմբեր 1910

PARTIR...

Partir, partir, sans pompe, sans bruit;
Partir comme le ruisseau invisible sous la prairie;
Comme dans le ciel un nuage est poussé par le vent...

Partir, sans savoir vers où...
Partir, loin de ces villes libres et désolées;
Partir discrètement dans la nuit profonde...

Partir, partir, partir sans flambeau;
Partir, sans deuil, sans pleurs;
Partir sans faim, sans soif, sans souhaits...

Quitter en silence cet amas d'humains;
Rester étranger à leurs Maux, à leur Science;
Partir ignorant, sourd, muet et aveugle pour l'éternité...

Ignorer qu'ici-bas il n'y a pas d'idéal...
Partir en pèlerinage vers des rivages lointains,
Partir vers le chemin du bonheur sans fin...

S'immatérialiser, se transformer en un rêve sublime et fier
Partir sans nuit, sans aurore, partir enfin
Les yeux fermés comme le pauvre somnambule

Partir, partir, ne connaître ni homme ni Dieu,
Partir à deux, ta main dans celle de l'âme sœur
Comme le rêve et l'amour – en exil...

Lausanne, 13 Novembre 1910

2014

Երբեք, երբեք չեմ կարող
բռնել անտեսելի քայքայ
հարստի մե՛ծը, հայտնի անտեսելի...

Երբեք, անտեսելի հարստի մե՛ծը,
բռնել ինչ-որ անտեսելի քայքայ
բռնել ինչ-որ հարստի մե՛ծը...

Երբեք, ինչ-որ անտեսելի քայքայ
Երբեք անտեսելի հարստի մե՛ծը,
Երբեք անտեսելի քայքայ, անտեսելի...

Երբեք, անտեսելի հարստի մե՛ծը,
Երբեք ինչ-որ անտեսելի քայքայ,
Երբեք ինչ-որ հարստի մե՛ծը...

Երբեք, անտեսելի հարստի մե՛ծը,
Երբեք ինչ-որ անտեսելի քայքայ,
Երբեք ինչ-որ հարստի մե՛ծը...

Amour ivrogne

Tu es le miracle, tu es la vie, tu es l'amour.

Tu es la belle rose du pays lointain.

qui est venant des ^{enfers} auditions mystique

Tu es le temple appelant son écho.

Tu es la mortelle, tu es la vie, tu es l'amour.

~~comme~~ ^{de l'enfer} ~~avec~~ tes cheveux noirs.

Raconte-moi ~~leurs~~ ^{leurs} leurs conceptions.

Parque ils ont prisonné mon âme

ils ont attrapé dans leur filet (rés) ^{mon}

~~Fixe~~ ^{tristes} ~~tes yeux~~ ^{tes yeux} ~~un~~ ^{un} ~~seul~~ ^{seul}

~~Et~~ ^{comme} ~~abaisse~~ ^{abaisse} moi leurs poison de venant

Parque tes yeux sont belles

Comme l'ombre des forêts mystérieuses.

~~Repose~~ ^{Repose} ~~moi~~ ^{moi} ~~sur~~ ^{sur} la poitrine ^{comme un enfant}

~~Repose~~ ^{Repose} ~~moi~~ ^{moi} ~~et~~ ^{et} ~~avec~~ ^{avec} tes mains ^{braves}

~~Embrasse~~ ^{Embrasse} ~~mes~~ ^{mes} ~~yeux~~ ^{yeux} ~~chacun~~ ^{chacun} ~~sur~~ ^{sur}

~~Et~~ ^{Et} ~~qu'il~~ ^{qu'il} ~~tremble~~ ^{tremble} ~~ton~~ ^{ton} ~~corps~~ ^{corps} ~~sur~~ ^{sur} le mien

«Գինով սեր» քերթումի ֆրանսերէն քարգանութեան ձեռագիրը
(քարգանսիչն՝ անյայտ)

Le manuscrit de la traduction en français du poème «Amour enivré»
(traducteur inconnu)

«ՎԵՐՋԻՆ ՆԱՅԵՐԸ»

ԱՆՈՆՔ ՈՐ ԿՈՒԳԱՆ

– «Ահա մենք կուգանք – կ'ըսեն անո՛նք որ
կուգան, չէ՞ք լըսեր տրոփիւնն ահատր –
Մուրը շընչելէն աչքերնիս կուրցած
Ու արեան հոտէն ոընգունքնիս լայն բաց:

«Ահա մենք կուգանք, ուսով հըրելով
Մեր Ցափն Անիը դարահողով,
Երկրագունտիս վրայ, խաւարին մէջէն,
Բոլո՛ր անոնց վրայ որ դեռ կը շընչեն...

«Ահա մենք կուգանք, ահեղակորով
Մեր Յոյսին կուանի՞թ գարշապարներով
Խօսեցընելու անամո՛ւն կորած
Գերեզմաննոցներն համայնատարած...»

«Ահա մենք կուգանք ու մենք՝ նըզո՛վքն ենք,
Ու խաւարին մէջ մըխուած տէ՛գը նենգ.
Վրէժներու հիդրան ենք փայփայելի,
Մե՛նք, սարսափահա՛ր ու սարսափելի...»

«Մենք՝ հին ուխտերու նո՛ր ուխտազընաց
Մենք՝ Մուսերը բիրտ ու Գիրքն օրինաց.
Մենք՝ Ցասման շըրվէ՛ժը սարի կողէն.
Մենք՝ Աղջամուղջի ծընունդ լուսեղէն...»

«LES DERNIERS ARMÉNIENS»

CEUX QUI ARRIVENT

– «Nous voici, nous arrivons, disent ceux qui arrivent,
N'entendez-vous pas l'épouvantable battement de nos pieds ?
Respirant la nuit, nos yeux sont aveuglés
Et par l'odeur du sang, nos narines dilatées.

«Nous voici, nous arrivons, nous arrivons, poussant de l'épaule
La roue de notre souffrance séculaire,
Sur notre planète, à travers les ténèbres,
Sur tous ceux qui respirent encore...

«Nous voici, nous arrivons, redoutables
Avec les marques de notre Espoir de granit
Faire parler les disparus anonymes
De tous les cimetières dispersés...

«Nous voici, nous arrivons, nous sommes la malédiction,
La lance rusée enfoncée dans l'obscurité,
Nous sommes l'hydre des vengeances tant caressées,
Nous, les épouvantés, mais aussi les épouvantables...

«Nous pèlerins nouveaux de vœux très anciens,
Nous, Glaive implacable et Livre de la Loi,
Nous, cascade de l'indignation du flanc de la montagne,
Nous, naissance lumineuse issue des ténèbres...

«Ձե՛զի՝ որ քերծուած մեր մորթերէն ձի՛զ
Հարսնիքի, Մեղքի վրաններ կառուցիք...
Ու Ձե՛զ՝ երոպեան դիք որ շընագիմ
Սակարկեցիք մեր արեան լոռութեան գիմ...

«Ձեր սրբոյն դրոնե՛րը փակեցէք խույ,
Սուրե՛ր սրբեցէք, սրբեցէք զանխո՛ւյ,
Սրբեցէ՛ք ձեր խըղճիմ վրայ քարացած,
Ու ատամներուն վրայ ձեր զաւակաց...

«Ահա մենք կուգանք, հովերուն մէջէն.
Չէ՞ք լսեր ոսկրեր որ կը շըշընչեն...
Ամէնքս ալ զագիր դիակ, խոռոչ զանկ,
Ահա մենք կուգանք, ահա մենք կուգանք...

«Vous, qui de nos peaux écorchées et tirées,
Avez dressé des tentes de Noces et de Péchés...
Et vous, idoles européennes, vous qui cyniquement
Au prix de votre silence avez marchandé notre sang...

«Fermez les portes de vos cœurs sourds,
Aiguiser des épées, aiguiser-les secrètement,
Aiguiser-les sur votre conscience pétrifiée,
Et sur les dents de vos descendants...

«Nous voici, nous arrivons ; parmi les vents
N'entendez vous pas les craquements d'ossements ?...
Nous tous crânes creux et cadavres dégoûtants,
Nous voici, nous arrivons, nous voici nous arrivons...»

ԳԻՇԵՐԻՆ ՄԷՋ ԵՐԳ

Վարդե՛րը մեռան,
Վարդե՛րը մեռան
Իրենց բիւր-բարան,
Տօղիկին վըրան
Վարդե՛րը մեռան,
Վարդե՛րը մեռան:

Արիւնոտ, մանրիկ
Ոտներըս բոպիկ
Դիակներու վրան
Դողդո՛ջ կ'երերան:
Վարդե՛րը մեռան,
Վարդե՛րը մեռան:

Գըթա՛ ինձ, Աստուա՛ծ,
Մազերըս ցըրուա՛ծ,
Կ'երթամ տարածամ,
Կ'երթամ ու կուլամ.
«Ո՞ւր է իմ վարդը,
Ո՞ւր է իմ վարդը»:

Կ'ուզէի՛ գըլխուն
Տակ դընել անհո՛ւն
Գեհենը կուրծքիս:
Թող այսպէս հոգիս
Մեռնէ՛ր գուրգրանքո՛վ
Իր դիակին քով...

CHANT DANS LA NUIT

Les roses sont mortes,
Les roses sont mortes
Sur leurs multitudes
De gouttelettes de rosée.
Les roses sont mortes,
Les roses sont mortes.

Ensanglantés, tous petits,
Mes pieds nus
Sur les cadavres
Vacillent tremblotants.
Les roses sont mortes,
Les roses sont mortes.

Aie pitié de moi, Seigneur,
Les cheveux épars,
Je m'en vais en pleurant,
Je m'en vais prématurément.
«Où est ma rose ?
Où est ma rose ? »

Je souhaitais que sa tête repose
Sur l'infinie géhenne de ma poitrine.
Et qu'ainsi mon âme,
Avec tendresse expire,
Et qu'auprès de sa dépouille
Je meure moi aussi...

ԳԻՒՂԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻՒՆ ՄԷՋ

(Հատուածներ)

Անցեալ տարի էր: Յոգնած ապաքէն,
Ծառ քաղաքակիրթ այս Արեւմուտքէն՝
Որ խիղճը բառ մ'է, մարդը՝ մեքենայ,
Աշխարհ գործարան մ'անխոնջ, անխընայ,
Սէրը հաշիւ մ'է, կըրօնքը՝ դրքամ,
Երջանկութիւնը՝ ձանձրալի մի տոսամ,
Մահն՝ անմըտութիւն. կեանքն՝ անհաշտ մի կոխ,
Որ ժամանակն իսկ վատ մ'է ալեխոխ,
Որ ամէն բոպէն իր մանրակըրկիտ,
Մորճի հարուածով կը զարնէ մըտքիդ...
Այսպէ՛ս, հեռի հե՛ր, յոգնա՛ծ, յուսահա՛տ,
Անմի՛տ այս վագքէն անդո՛ւլ, անընդհա՛տ,
Կարօտն ունեցայ հին-հին դարերու.
Եւ հիւանդ հոգիս տարի ես հեռո՛ր,
Հեռո՛ր, խընկաւէ՛տ, լո՛ւտ, մըշտընջեցի՛.
Արեւելքի իմ գիւղըս հայրենի...

.....
Եկեղեցւոյն մէջ մըտայ լռելեացն:
Թէնքը փոքրիկ էր, բայց բառական լա՛յն՝
Աստուածն ու դարե՛րը ամփոփելու...
Քար քարի վըրայ, ծընէր էր, հըլո՛ւ,
Առանց արուեստի, առանց մեծ ոճի,
Պարզ, ինչպէս ծառ մը որ հողէն կ'աճի.
Ու քար, ու բազմոց, ու կերոն, ու խաչ,

DANS L'ÉGLISE DE CAMPAGNE

(Extraits)

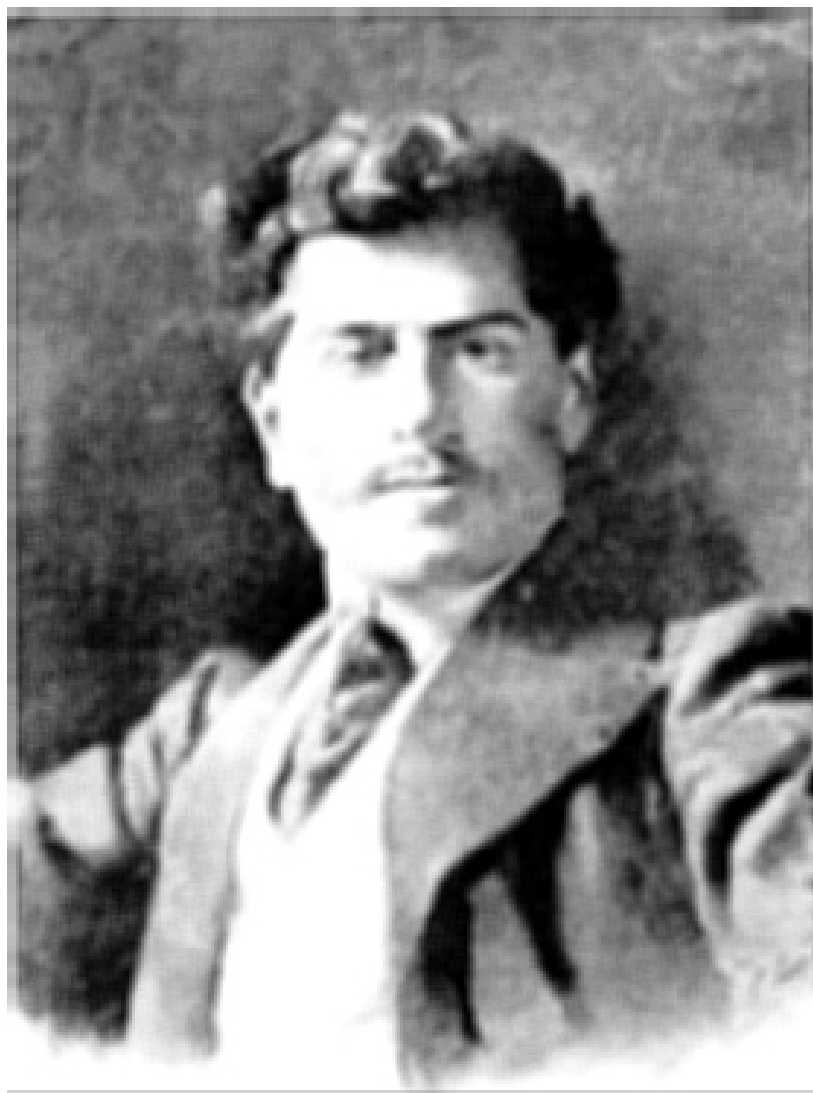
C'était l'an dernier,
Sans doute fatigué de cet Occident très civilisé,
Où la conscience est une parole, l'homme une machine,
L'Univers une usine infatigable et cruelle,
Où l'Amour est un calcul et la religion de l'argent,
Le bonheur un drame fastidieux,
La mort une chose insensée, la vie une guerre sans paix,
Où le temps même est un fou agité
Dont chaque instant minutieusement
Frappe le cerveau de ses coups de marteau,
Ainsi, haletant, fatigué, désespéré
Par cette course continuelle et insensée
J'eus la nostalgie des vieux siècles passés
Mon âme malade, en pensée je la transportai
Loin, très loin dans mon village au parfum d'encens,
Silencieux et endormi, là-bas au Levant, dans mon pays...

.....
Je pénétrai dans l'église silencieusement.
L'édifice était petit mais assez large
Pour renfermer les siècles et Dieu...
Pierre après pierre, elle était née, déférente,
Sans artifice, sans grand style,
Simple comme l'arbre pousse de la terre.
Et là les pierres, les sièges, les cierges, les croix

Հոն, հին դարերու բոյրն ունէին գաղջ...
Ու առաստաղի աղքատ ջահերէն
Կախուած՝ Ժամանակը մեռելօրէն
Կը նընջէր անշա՛րժ, դարե՛ր քընէած,
Քըշոցին ձայնէն երբեմըն շոյուած...
Հոն ո՛չ հեք, ո՛չ վագք, ո՛չ ժամ, ո՛չ վայրկեան.
Անսահմա՛ն, անխոո՛վ, անծա՛լ, յախտեա՛ն,
Չո՛րս պատերու մէջ՝ Անհո՛ւն մը խորին,
Որ ծեր գեղջուկներ մեռնի՛լ կը սորվին...

Avaient le parfum tiède des siècles passés...
Les lustres modestes descendant du plafond
Semblaient retenir le temps, le temps qui comme mort,
Sommeillait immobile, endormi depuis des siècles,
Caressé quelquefois par le bruissement de l'éteignoir...
Là, pas de hâte, pas de halètements, pas d'heures, pas d'instant,
Pas d'agitation, pas de frontières, éternellement.
Seule une immensité profonde règne entre ces quatre murs
Où les vieux paysans viennent apprendre à mourir...

Սեւակի դիմանկարը (գործ՝ Տ. Եսայանի)
T. Essayan, Le portrait de Sevag

այլանի)
vag

Սեւակը (ձախից՝ երկրորդը) մի խումբ մտատրականների հետ
(ձախից երրորդը՝ Արշակ Չոպանեան, չորրորդը՝ Կոմիտաս)
և vag (deuxième à gauche) avec un groupe d'intellectuels (Archag
Tchobanian, troisième à gauche; Komitas, quatrième à gauche)

ԳԻՒՂԱԿԱՆ ԳԵՐԵԶՄԱՆԱՏԱՆ ՄԷԶ

(Հատուածներ)

.....

Նո՛յնիսկ Մարդուն մո՛րթ անխահայրն Ադամ,
Անզե՛ն, անպաշտպա՛ն այդ խեղճն հաշմանդամ,
Նետուած ուժերո՛ւ միջեւ ահագին,
Ծա՛տ քիչ հաշիւի կ'առնէր իր հոգին,
Երբ պըտո՛ղի մը համար, անվեհե՛ր,
Անմահութենէն կը հըրաժարէր...
Բայց ահա անբա՛ւ միջոց մ'է անցեր.
Յիսուն ծանրածանր դարով՝ Մարդը ծե՛ր,
Որ իր ուղեղին դըրդումին հըլու,
Հասեր է ամէ՛ն ինչ գըրաւելու,
Ստըրուկներ գըտեր է անասնոց մէջ,
Մճացածը զարկեր, հալածեր անվե՛րջ,
Աստուածնե՛ր շիներ է նախ անհամար,
Յետոյ ամէ՛նքն ալ այրելու համար...
Տիրե՛ր է Բնութեան Ուժին ահագին,
Կը տենչայ իշխել այդ ժամանակին...

Ա՛խ, անմա՛հ ըլլալ... Ապրի՛լ յափտեան.
Ի սպա՛ն չունենալ ո՛չ դար, ո՛չ վայրկեան.
Ժամանակի՛ն պէս, ժամանակին մէջ,
Տքա՛ւ, տառապի՛ւ, բայց ապրի՛լ անվերջ...
Սիրտը արիւնոտ, մարմինը հիւանդ,

DANS LE CIMETIÈRE DE CAMPAGNE

(Extraits)

.....

Or, même Adam, l'obscur ancêtre de l'Homme,
Désarmé, sans soutien, ce pauvre impotent,
Précipité parmi les forces terribles,
Prenait très peu en compte son âme,
Lorsque, intrépide, pour un fruit
Il renonçait à l'immortalité...
Mais voilà qu'un intervalle immense s'est écoulé.
L'Homme âgé de cinquante siècles très pesants,
Qui obéit aux impulsions de son cerveau,
Est parvenu à s'emparer de tout,
Trouvant des esclaves parmi les animaux,
Frappant le reste et persécutant sans fin.
Se fabriquant des dieux, d'abord innombrables,
Pour ensuite les brûler...
Maîtrisant la Force immense de la Nature
Le voici donc, souhaitant dominer le Temps...

Oh ! être immortel... Vivre éternellement.
Etre dépourvu des secondes et des siècles complètement,
Comme le temps être dans le temps,
Gémir, souffrir, mais vivre sans fin...
Corps malade, cœur saignant,

՝մլ,սձ Եզձ Կմ,մձնզ Եզձ ո,Վ Կզ ո,Վ Կզ ո,Վ –
 Կմնսս մի Կձձնզը յվձմձ Կս,ն ԿնլմՑ
 ԿմցրԵԵն վձմ կվտմն Կս Կմհըվ ...

.....
 ԿրԵԵԵնցր ոձնլստ ԿսկըմԵ վԵրմՑ
 րԵԵԵԵ հմձի յվձմձ հրսձնզԵ Կվ Կո,հ ԿՍ
 Եճրստոյ Վնձ,հ «Ո,Վ» – ԿըրվԵր Վնձ,հ «Ո,Վ» –
 Երըմն Հը,վ յՎձնցրհի ԿըՎտմն Կհձմձ Կնլ
 Կրմմտ յրԵԵ մն ղԿսս յրզվմ յՎըմզձ ԿձՎ
 Կմվցր յմձմԵԵ ԿՎնմն մի ԿհԿԿՈ
 Կլմլ ԿվրԵ Կվտմփ ԿճրսրԵԵ յվԿսկըվ
 ԿըվտԵ յվձմըմն կվսըսմձ ԿՎԵԵ,հ
 յվտզլ միԵԵվց յսձնցտր ոՎհընլ
 Կձ,Եի վցր ոՎ Կս յվսրԵ վՅսԵ մի
 ԿմիզԵսԿ յվճմ ԵՎԿ վձր ոՎհընց
 ԿտզԿ Կվ վնմիցմ,հ Կս մն վհրզլմձ
 ԿՎի-ԿՎի վձր մի ոՎհընց վցրսրԵԵ
 ԿըվԵ ԿսնՅսԵի Վնձ,հ Կվ յձՎԵվՁ
 յվտզլ Կս,ն յսՅսմձ Կմցրտզը ոՎհընց
 .....

Կըվնզն յվնզնզտ յրըՅո ԿվՎրՈ
 ԿըվԿսԿ ովՅսԵի մի հսըմԵ յՎրո սզԿ
 Կձ,օրո ճըրզձԿստոխմոլ յրոտսմձրո Կձ,ԿսՈ
 Կձ,օրո Կձձձ Կձ,օրո Կմ,ԵՈ Կնրզճճրստոյ –
 ԿըրԵԵրո կվնզը վՅ Կ,ԵԵԵԵրո Կտ,վրըՈ
 յրմվր մն Կ,տոզը Կսրմմն մն Կ,ձՁ
 ԿսԿրտՅմն Կմլմն յհրսսս ԿմԿվը ձՎԵ
 Կոնլըրո ԵճսԵԵ Կձմըրո Կմլմն ԿմԵԵ
 Կըրմվր կվմԵ Յձն յվձնցրսրմ ճրԵ
 Կըրզլձնմ մն Կվ,վ վձմոն Կմլմն ԿնլՁ
 Կըրոտըրո կվմԵ Կնսփ Յը,վ,հ,նձճճԵԵԵ

Brisé de fatigue, qu'importe mais vivre uniquement...
Etre un brin d'herbe de la prairie, un objet silencieux,
Mais pour l'éternité vivre seulement...
Etre un vil caillou, un roc muet,
Au moins un faible ruisseau, mais toujours jaillissant,
Un arbre séculaire, un métal seulement,
Insensé, insensible, ne pas mourir cependant...
Ta Déification ! Homme. Honte à toi, honte !
Monstre obscur d'arrogante présomption,
Tu t'accroches encore à la Terre à tout prix...
Si tu regardais la feuille jaunie de l'automne...

.....
Comme un oiseau frappé par la flèche
D'un ultime effort dans les airs s'accroche...
Comme un noyé enlace l'épave qui flotte et sombre avec lui...
Comme le malheureux aigle de la montagne
S'agrippe à la roche afin de ne pas chuter...
Ainsi par un dernier effort de volonté,
De ses doigts il voulait se retenir au mur, au chevet...
Cloué au lit, pourrir, souffrir, pleurer,
Durant des siècles cela vaut mieux...
Mais mourir cela ne se peut...
Effrayant, il livrait un combat inégal
Lorsqu'un torrent de sang l'emporta...
De ce cœur magnifique, de la vie qu'en resta-t-il ?
— «Moi» dit la cendre. «Moi» dit Dieu.
Quant à moi, sur sa tombe campagnarde,
Je viens battre la rime de mes odes insensibles...

.....
...Je tombai et affligé, j'écoutai
Une voix sous la tombe qui tremblait.
- C'est moi, moi, moi ton frère, ta sœur.

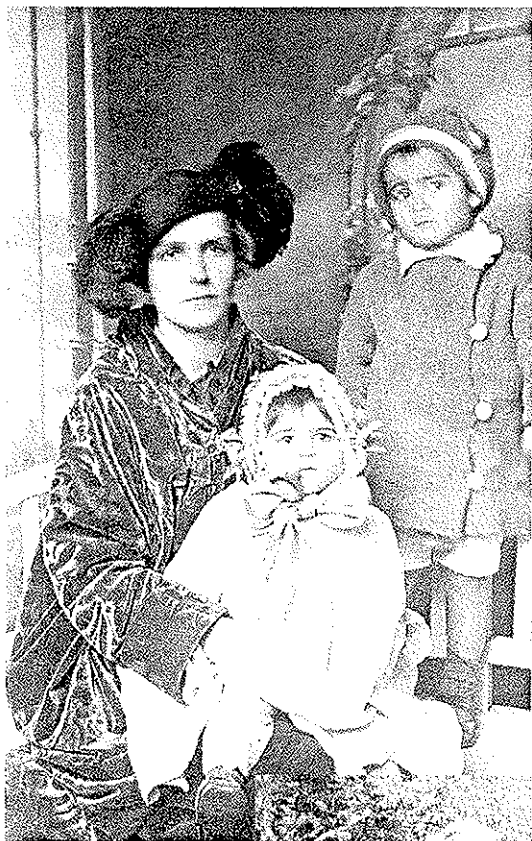
Ե՛ս տիեզերքին հըսկայ ա՛չքը կո՛չր.
Ե՛ս ըսկիզբ ու վերջ, երա՛խ ու արգանդ.
Ե՛ս վիճ անյատակ ու ծոց արգասանդ.
Ե՛ս այն եմ որ քեզ ծընաւ, նաեւ ա՛յն
Զոր պիտի ծընիս: Ես ձայն լըռելեայն:
Ես օրհնութի՛ւնն եմ, բարի՛քը վերջին.
Ե՛ս այն եմ որմէ ամէնք կը փախչին
Եւ որմէ փախչիլ չի կա՛յ: Հաւասար
Ներո՛ւմն եմ անոր որ ինձ կը յուսար,
Անո՛ր որ հեզնեց զիս առանց խըղճի:
Ամէնո՛ւն ալ վրայ իմ մարգըս կ՛աճի...
Մանգաղս ո՞վ պիտի համբուրէր անա՛հ...
Ինձ ԱՍՏՈՒԱԾ ըսին, իմ անունս է ՄԱ՛Հ...

Լօզան, 1909

Moi l'œil aveugle de l'immense univers.
Moi le commencement et la fin, la bouche et la matrice.
Moi abîme infini et sein fertile ,
Je suis Celui qui est né pour toi
Et aussi Celui par lequel tu vas naître.
Moi, la voix silencieuse.
Je suis la bénédiction, l'ultime bienfait,
Je suis ce que tout le monde fuit,
Et auquel personne ne peut échapper.
Egal, je suis le pardon pour celui qui m'a espéré,
Mais impitoyable pour qui s'est moqué de moi.
Sur tous ma prairie croît...
Qui pourrait baiser ma faux, immortellement ?...
On a dit de moi DIEU, mon nom est MORT ...

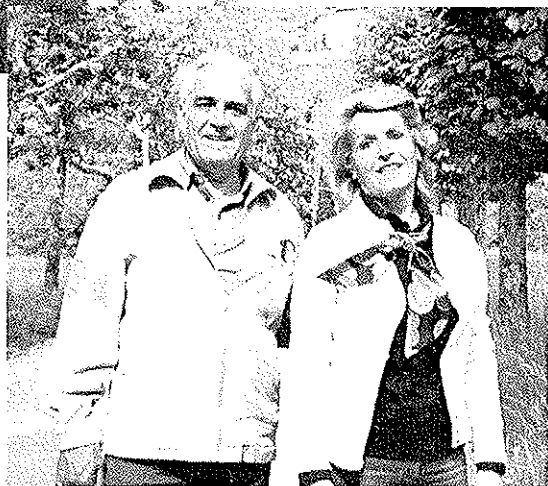
Lausanne, 1909

Եաննի Սեւակ
զաւակների հետ
(1915)
Yanni Sevag avec ses
enfants (1915)

Սեւակի և Եաննիի
զաւակների՝ Լեւոն
և Շամիրամ
(Նիցցա, 1980)
Lévon et Chamiram,
les enfants de Sevag
et de Yanni (Nice,
1980).

An den Herrn Reichskanzler.

Der Dr. med. Roupel Tschilinguirian, eine in den hiesigen armenischen Kreisen bekannte Persönlichkeit, wurde mit vielen anderen Armeniern am 24. April d. J. verhaftet, um nach Anatolien verbracht zu werden. Ursprünglich sollte er nach Ajnach bei Angora verschickt werden, wo die schwerer belasteten Persönlichkeiten untergebracht und zum Teil in Polizeihäft gehalten wurden. Auf diesseitige Verwendung wurde er in Tschangri (Kiangri) interniert, wo sich die Verurteilten frei bewegen und ihren Berufen nachgehen konnten.

Frau Dr. Tschilinguirian (I) und ihre Mutter, Frau Apell, haben dann Schritte unternommen, um für den Genannten die Erlaubnis zur Rückkehr hierher und zur Übersiedelung nach Deutschland zu erwirken. Die türkischen Behörden leunten indes beides ab, weil sie sich wie aus den Ausstellungen der betreffenden Beamten hervorging den Dr. Tschilinguirian für einen jener "Intellektuellen" hielten, deren "Einfluss auf die Massen sie fürchteten. Wie Frau Apell hier ergab, hatte zwar der Polizeipräsident Bedri Bey geäußert, dass der Dr. Tschilinguirian unter genügender Garantie für sein Wohlverhalten die Reise nach Deutschland gestattet werden könnte, doch hat Bedri Bey, als er von einem Beamten der Kaiserlichen Botschaft darüber befragt wurde, jede dahingehende Äußerung in Abrede gestellt.

Schlüssalich versuchten noch die beiden Damen für den Dr. Tschilinguirian die Erlaubnis zu erwirken, seinen Aufenthalt in Angora zu nehmen, was hier am 26. August ein Telegramm von ihm einging, dass er denselben Tag nach Ajnach überführt werden sollte. Das Ministerium des Innern gab auf die diesseitigen Schreiben hin sofort telegraphische Anweisung, den Genannten in Tschangri zu belassen bzw. ihn dorthin zurückzubefördern. In Beantwortung dieses Telegramms meldete dann der Gouverneur von Tschangri unter dem 30. August, dass der Dr. Tschilinguirian, nachdem er am 26. desselben Monats Tschangri verlassen hatte, in der Nähe von Keledjik von Wegelzörern angefallen und umgebracht worden war, sowie dass 4 von der aus 12 Individuen bestehenden Bande durch die Behörden festgenommen waren.

In Vertretung
Freiherr von Neurath.

(I) Eine Deutsche.

(*) Schutzf. ?

(Dr. Johann Lehrs. - Deutschland und Armenien, 1914-1918. - Sammlung diplomatischer Aktenstücke. - Potsdam, 1919, p. 163).

Գերմանական կայսերական դեսպանատան գրութիւնը վարչապետին՝ Մեռակին արտոյալայից ազատելու ձեռնարկների և սպանութեան մասին (Կ. Պոլիս, 5. 10. 1915)

La lettre de l'Ambassade Impériale d'Allemagne adressée au premier ministre, concernant les entreprises de la mise en liberté de Sevag exilé et son assassinat (Constantinople, 5. 10. 1915)

ԻՆՉՊԷՍ ԵՐԲԵՄՆ...

Քերթո՛ղ, պատմե՛ մեզ հայրենի յուշքերէդ,
Երգե՛ մեզ հի՛ն օրերու երգ մը անհետ,
Թափառայա՛ծ թրուպատուրի ե՛րգ մը զով,
Արփշի՛ն ու զո՛ւ մեր Գողթանի ողկոյզով...

Մենելի շե՛ն երգ մը հանէ թոքերէ՛դ,
Հի՛ն, կըռապա՛շտ այն երգերէն որոնց հետ,
Մեր ասպազէն Քաջերն արույր թափօրո՛ւ,
Սաղաւարտնին շողացնելով ջահերո՛ւ,

Արքայական հանդէսներուն, վայրա՛գ, վե՛ս,
Կը պարէի՛ն, Աստուածներո՛ւ պարին պէս...
Երգե՛ մեզի հի՛ն օրերու հին յուշեր,

Մենք դարաւոր մեր Մահացումն այս գիշեր
Պիտի պարե՛նք, եղեոնօրէն շե՛ն, խելա՛ր...
— Քերթողը, ծե՛ր, չըխօսեցաւ... Ան կուլա՛ր...

Լօզան, 1 Յունուար 1909

COMME JADIS...

Poète, conte-nous tes souvenirs du pays natal ;
Chante-nous, des jours anciens, un vieil air disparu,
Un air doux d'un vieux troubadour vagabond,
Enivrant et frais comme la grappe de notre Goghitan*.

A plein poumon chante-nous un air funèbre bien gai,
Un vieil air, un de ces chants païens,
Sur lesquels, lors des fêtes royales,
Nos héros bardés, en cortège doré,

Leurs flambeaux faisant reluire leurs casques,
Farouches et fiers, exécutaient des danses divines...
Chante-nous de vieux souvenirs des jours anciens,

Cette nuit, notre mortification séculaire
Nous allons la danser, tragiquement, joyeusement,
frénétiquement...
– Le vieux poète, ne parla pas... Il pleurait...

Lausanne, 1er Janvier 1909

---

* Goghitan (Nakhitchevan) est une province d'Arménie (Vaspouragan) réputée pour ses vignobles.

Երբ 1945...
Երբ...

Հիմա, երբ Երկրի մակերեսը
տեղի էր ևս արդի և արդի,
բազմաթիվ իրեր և անձեր
կտրվեցին - ևս Երկրի մակերեսը...

Մտածե՛ք ի՞նչ է Երկրի մակերեսը -
ճիշտ է՝ Երկրի մակերեսը անկախ էր
արդի ևս արդի ևս արդի
Այդպես էր 1945-ին, շատին...
Մտածե՛ք...
Երբ Երկրի մակերեսը, Երկրի մակերեսը
Երբ Երկրի մակերեսը, Երկրի մակերեսը
Երբ Երկրի մակերեսը, Երկրի մակերեսը
Երբ Երկրի մակերեսը, Երկրի մակերեսը

Երբ Երկրի մակերեսը ևս Երկրի
մակերեսը, Երկրի մակերեսը ևս Երկրի
- Երկրի մակերեսը, Երկրի մակերեսը ևս Երկրի...

Պ. Առաքյալ

«Ինչպես երբեմն...» քերթածի ինքնագիրը
L'original du poème «Comme jadis...»

ՆԱՀԱՏԱԿ ԲԱՆՈՍՏԵՐԾ
ՌԻՊՐԷՆ ՍԵՎԱԿ
ԾՆԱԳԵՒԱՆ 100-ԱՍՐԵԱԳԻՆ
ԱՌԹԻԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՉԻԼԻՆԿԻՐԵԱՆ

ՌՈՒԲԷՆ ՍԵՎԱԿ

և

«Փրցուելիք ուղեղներ»

1885-1915

Յովհաննէս Չիլինկիւրեանի «Ռուբէն Սեւակ և
«Փրցուելիք ուղեղներ» գրքի կազմը (1985)
La couverture du livre «Roupen Sevag et «Les cerveaux à arracher» de
Hovhannès Tchilinguirian (1985)

«ԿԻԼԻԿԵԱՆ ԵՐԳԵՐ»

I. ՎՐԷԺԻՆ ՍԵՐՄՆԱՑԱՆԸ

Քե՛զ, ցասումի՛ վայրագ հեղեղ գահավեժ,
Արդարութեան փայփայելի մո՛ւթ հըրէշ,
Խաւարներու ահե՛ղ ծընունդըդ, վըրէ՛ժ,
Ողջո՛յն. տաղե՛րըս քեզի...

Մոխրի՛ն կուտամ սրբոսի վերքերն խխտագին...
Ամէնո՛ւն վերքն, անասհմա՛ն վերքը ազգին,
Արդարութեան ծարա՛ւը, մահն հաւատքին,
Երգեն տաղե՛րըս քեզի...

Սանձերնին լա՛յն երիվարներ սապագէն,
Ալիք-ալիք թօթուելով սեգ բաշն ուսէն,
Թող հայրենի աշխարհիս կուրծքն ակօսե՛ն,
Սուրան տաղերըս քեզի...

Ու ես կուգա՛մ, – մո՛ւթ շանթերու սերմնացան –
Այդ ակօսէն, ուր արիւններ լընացա՛ն,
Գիշերներով, չար հովերով, ցիրուցա՛ն,
Ցանել տաղե՛րըս քեզի...

Բարէ՛. եթէ այս իմ բազուկս կարեւլէ՛ր
Չըստրվեցաւ զարնել... Գոնէ անվահե՛ր
Ցանքէս, մահու սուաքեալնե՛ր, հսկանե՛ր
Կը ծնին տաղե՛րըս քեզի...

Լօզան, 6 Յուլիս 1909

«LES CHANTS CILICIENS»

I. LE SEMEUR DE VENGEANCE

Pour toi , indignation, féroce comme un torrent impétueux ,
Monstre obscur de la justice tant caressée
Ta naissance redoutable issue des ténèbres, Ô Vengeance,
Je te salue, mes odes sont pour toi...

Je jette dans la cendre les plaies de mon cœur accablé...
La plaie de tous, la plaie immense du peuple,
La soif de Justice, la mort de la Foi,
Que mes odes chantent pour toi...

Que des coursiers harnachés et bridés,
Secouent leur fière crinière ondulante,
Sillonnent les entrailles de ma terre natale,
Que mes odes galopent vers toi...

Et moi,— semeur de ces foudres obscures—,
Dans ces sillons qui furent gorgés de sang,
Dans ces funestes vallées, durant des nuits, aux quatre vents,
Je viens semer mes odes pour toi...

Hélas, si mon poing profondément blessé,
N'a jamais appris à frapper... du moins de mes semailles intrépides
Des géants, des apôtres de la mort,
Naîtront de mes odes pour toi...

Lausanne, 6 Juillet 1909

II. ՀԱՅՈՒ ՈՐՔԻԿ

Ա՛յ հայու որքիկ, ա՛յ անտեր որքիկ,
Մանրի՛կ, արիւնո՛տ ոտքերըդ բուպիկ,
Ո՞ւր կը քաշկըրտուես այսպէս մոլորում...
– Չար քամիներում...

Ա՛յ որքիկ, բոցերն գիւղերը հասան,
Անտառներու մէջ, մայրերնիդ կ'որսան:
Անպաշտպա՛ն, մերկ, ո՞ւր այսպէս, որքի՛կ ճան...
– Մո՛ւթն ինձ պատմուճան...

Քեզ համար մարդերը գո՛ւթ, հա՛ց չունին,
Ա՛յ որքիկ, շի՛ւղ իսկ չիկայ թըռչունին.
Ծերեր սովահար կ'իյնան ժամէ ժամ...
– Արիւն կ'որոճամ...

Հայրդ պատըրտուա՛ծ գետեր են սարին.
Եղնիկներու պէս քոյրերըդ տարին.
Աստուա՛ծդ իսկ մատրան մէ՛ջն է խողխողուած...
– Վրէ՛ժն ինձ Աստուած...

Դէ՛հ, զընա՛, մեծցի՛ր ահեղ, ո՛րքն հայուն.
Սընի՛ր արիւնով ու փրսխէ արիւն
Մարդկութեան ճակտին ո՛ւ սարսափ ո՛ւ հուր...
– Այդ՝ պարտքս է տրխուր...

Լօզան, 6 Յուլիս 1909

II. LE PETIT ORPHELIN ARMÉNIEN

Eh ! petit orphelin, pauvre orphelin sans soutien,
Tes petits pieds nus ensanglantés,
Ainsi tirillé, où vas-tu errant ?...

– Vers les vents violents...

Ô petit orphelin, des flammes ont atteint les villages,
Dans les forêts, les mères, sont pourchassées,
Abandonné et nu, où vas-tu ainsi, cher petit orphelin ?...

– La nuit est mon manteau...

Pour toi les hommes n'ont ni pitié, ni pain,
Petit orphelin, pour l'oiseau aussi, pas le moindre brin,
D'heure en heure, des vieillards affamés s'écroulent...

– Je rumine du sang...

Ton père déchiqueté, sur la colline a été jeté,
Tes sœurs, telles des biches, ont été enlevées,
Même ton Dieu, dans sa chapelle a été égorgé...

– Oh ! Dieu, la vengeance est pour moi...

Eh bien ! Va, grandis, redoutable orphelin arménien,
Nourris-toi de sang et à la face de l'Humanité
Vomis le sang, la terreur et le feu...

– Telle est ma funeste dette...

Lausanne, 6 Juillet 1909

Արտ. Արտ. Արտ.

1) Արտ. Արտ. Արտ. Արտ. Արտ.
2) Արտ. Արտ. Արտ. Արտ. Արտ.
3) Արտ. Արտ. Արտ. Արտ. Արտ.
Արտ. Արտ. Արտ. Արտ. Արտ.

Արտ. Արտ. Արտ. Արտ. Արտ.
Արտ. Արտ. Արտ. Արտ. Արտ.
Արտ. Արտ. Արտ. Արտ. Արտ.
Արտ. Արտ. Արտ. Արտ. Արտ.

Արտ. Արտ. Արտ. Արտ. Արտ.
Արտ. Արտ. Արտ. Արտ. Արտ.
Արտ. Արտ. Արտ. Արտ. Արտ.
Արտ. Արտ. Արտ. Արտ. Արտ.

Արտ. Արտ. Արտ. Արտ. Արտ.
Արտ. Արտ. Արտ. Արտ. Արտ.
Արտ. Արտ. Արտ. Արտ. Արտ.
Արտ. Արտ. Արտ. Արտ. Արտ.

Արտ. Արտ. Արտ. Արտ. Արտ.
Արտ. Արտ. Արտ. Արտ. Արտ.
Արտ. Արտ. Արտ. Արտ. Արտ.
Արտ. Արտ. Արտ. Արտ. Արտ.

«Լրեժին սերմնացանը» քերթուածի ինքնագիրը
L'original du poème «Le semeur de vengeance»

Կար Բարձր

Կար Բարձր, ինչ քան որ Բարձր,
 Բարձր Բարձր Բարձր Բարձր,
 Բարձր Բարձր Բարձր Բարձր
 - Բարձր Բարձր -

Կար Բարձր - Բարձր Բարձր Բարձր,
 Բարձր Բարձր Բարձր Բարձր -
 Բարձր Բարձր Բարձր Բարձր -
 - Բարձր Բարձր -

Կար Բարձր Բարձր, Բարձր Բարձր
 Կար Բարձր Բարձր Բարձր Բարձր -
 Կար Բարձր Բարձր Բարձր Բարձր
 - Կար Բարձր -

Կար Բարձր Բարձր Բարձր Բարձր,
 Կար Բարձր Բարձր Բարձր Բարձր -
 Կար Բարձր Բարձր Բարձր Բարձր -
 - Կար Բարձր -

Կար Բարձր, Բարձր Բարձր Բարձր,
 Կար Բարձր Բարձր Բարձր Բարձր
 Կար Բարձր Բարձր Բարձր Բարձր
 - Կար Բարձր -

Կար Բարձր

Բարձր

III. ՎԵՐՋԻՆ ՕՐՕՐ

Օրօ՛ր, օրօ՛ր... Օրօ՛ր ըսեմ քընանաս,
Վիրատր հօ՛րըդ ճիչերն ա՛լ չ'իմանաս:
Ծիծեւ ծըծա՛ծըդ թոյն է, կաթ չի գիտնաս...
Օրօ՛ր ըսեմ քընանաս:

Արի՛ւն-ճեղեղ յորդեց այս սուրբ ձորերէ,
Բայց չի փախիս, փարէ՛ երկրիդ, գայն սիրէ՛,
Հողիդ վըրայ գերի մ'ըլլա՛ր, այլ տիրէ՛...
Օրօ՛ր ըսեմ քընանաս:

Հօրըդ վըրայ եթէ անշո՛ւնչ չիճկայ ես,
Զի ուխտեցի Հոռվմի է՛գ գայլին պէս ,
Նոր Ռոմուլոս մը դիեցնել ըստիճքես...
Օրօ՛ր ըսեմ քընանաս:

Բազուկներու պարա՛ն, ոտքիս ալ կացի՛ն,
Ստիճքիս գո՛յգ պըտուկներն, ա՛հ, կըտրեցին:
Վէրքես արիւնս ծըծէ, որդեա՛կ միածին:
Օրօ՛ր ըսեմ քընանաս:

Ահա կ'իյնամ... Հայաստանը մա՛յր քեզի:
Կըտակ կուտամ այս կոտրած սուրն երկսայրի՛
Որ հայրիկիդ դեռ տաք արիւնը կ'այրի...
Օրօ՛ր ըսեմ քընանաս:

Լօզան, 6 Յուլիս 1909

III. LA DERNIERE BERCEUSE

Oror, oror*... Je chante cette berceuse pour que tu t'endormes
Ainsi n'entendras-tu pas les hurlements de ton père blessé.
Le suc de mon sein que tu têtes est empoisonné
Ne pense pas que ce soit du lait...
Oror, oror, je chante cette berceuse pour que tu t'endormes.

Des torrents de sang ont inondé ces vallées sacrées,
Mais toi, ne fuis pas, enlace ta terre, aime-la.
Sur ton sol ne sois pas esclave, mais règne en maître...
Oror, oror, je chante cette berceuse pour que tu t'endormes.

Si sur le corps de ton père je ne suis pas tombé sans vie
C'est que, comme la louve de Rome, j'ai juré
D'allaiter de mon sein un nouveau Romulus...
Oror, oror, je chante cette berceuse pour que tu t'endormes.

Mes bras sont liés, des haches entravent mes pieds,
Les deux mamelons de mes seins, ont été coupés
De mes plaies suce le sang, Ôh ! mon unique nouveau-né...
Oror, oror, je chante cette berceuse pour que tu t'endormes.

Voilà, je meurs...L'Arménie est ta mère désormais,
Je te lègue ce glaive à double tranchant brisé,
Où le sang encore chaud de ton père brûle...
Oror, oror, je chante cette berceuse pour que tu t'endormes.

Lausanne, 6 Juillet 1909

---

* équivaut à «dodo» (berceuse)

Վերջին օրը
Օրը, որը... : Օրը, որը...
Մայրը կարճ ժամանակից առաջ :
Տղամարդը կարճ ժամանակից առաջ :
Օրը, որը...

— Մայրամուտի երգ —

Կարճ ժամանակ քնքար...
Երբ կ'ընտան, կ'ընտան...
Կարճ ժամանակից առաջ...
Օրը, որը...
— 11 Դեկտեմբեր, 1906.

Կարճ ժամանակ...
Օրը, որը...
Օրը, որը...

Կարճ ժամանակ...
Օրը, որը...
Օրը, որը...

Այս օրը...
Օրը, որը...
Օրը, որը...
6 Դեկտեմբեր 1907

«Արցիկն օրը» քերթուածի ինքնագիրը
L'original du poème «La dernière berceuse»

Հայաստան

Անձրեք զիսկ իշտե՛ք զձեզ
Եւ զիսկ զիսկ զիսկ զիսկ
Եւ զիսկ զիսկ զիսկ զիսկ
Եւ զիսկ զիսկ զիսկ զիսկ
Եւ զիսկ զիսկ զիսկ զիսկ

Եւ զիսկ զիսկ զիսկ զիսկ
Եւ զիսկ զիսկ զիսկ զիսկ
Եւ զիսկ զիսկ զիսկ զիսկ
Եւ զիսկ զիսկ զիսկ զիսկ

Ռ. Աւան

«Հայաստան» քերթածի ինքնագիրը
L'original du poème «Arménie»

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

Ո՞վ կուլայ այսպէս խըշտեակիս շէմքին.

– Քո՛յր, դարիպն է, բա՛ց:

Կըմա՞խք մը կ'անցնի դուրսէն լալագին.

– Սովն է, դուռըդ բա՛ց:

Տապա՞րն է ջախջախ դըրանըս կուրծքին.

– Ջարդն է, դուռըդ բա՛ց:

1909

ARMÉNIE

Qui pleure ainsi sur le seuil de ma mesure ?

– Ouvre, ma sœur, c'est un proscrit...

Est-ce un squelette larmoyant qui passe au dehors ?

– C'est la famine, ouvre ta porte...

Est-ce une hache qui brise en plein cœur ma porte ?

– C'est le massacre, ouvre ta porte...

1909

ՎԵՐՋԻՆ ՀԱՅԵՐԸ
(Հատուածներ)

«Եարիճա՛ն, հա՛յ, հօ՛յ, հա՛յ, Աստուած չիկայ,
«Եարիճա՛ն, հա՛յ, հէ՛յ, Հայութիւն չիկայ,
«Հեռուի եարերուն սըրտիկը խօսի...»
Ծըրջանակ կազմած բոլորն ուս ուսի՛,
Հա՛յ, հէ՛յ, սիրտ սըրտի կը պարե՛ն, կ'երգե՛ն,
Ծերունի՛, տղղա՛յ, հա՛յ, հէ՛յ, իրենք են,
Պանդո՛ւխտ Հայերը...

Ո՛չ մարդ, ո՛չ բանուոր, հասարակ գըրա՛տ,
Կը ճօճեն մարմինն, ու մուճակնին հաստ
Կը ծեծէ օտար երկրին հողը տար:
«Ափ մը հայրենի հող ո՞վ պիտի տար,
«Հա՛յ, հօ՛յ, Հայաստա՛ն, քու հողդ է հալա՛լ...»:
Կ'երգեն պարելով, բայց կ'ուզէին լա՛լ
Թըշուա՛ն Հայերը...

Հարս ունինք, մեզի հարսները չիկայ...
Սուգ ունինք, մեզի սըգատը չիկայ...
Ո՞ր մեղքին համար, ո՞վ է անիծեր
Հինգ հազար տարուան այս խեղճ ազգը ծեր...
Զո՛րս միլիոնին մէ՛կ ապաստան չիկայ,
«Եարիճա՛ն, հայ կայ՝ Հայութիւն չիկայ...»
Կ'երգեն Հայերը....

LES DERNIERS ARMÉNIENS

(Extraits)

« Ohé ! mon âme, hé, eh ! hé ! il n'y a pas de Dieu,
« Ohé ! mon âme, hé, eh ! il n'y a plus d'Arménie,
« Les cœurs des êtres qui nous sont chers
« De loin nous appellent... »

Formant une ronde, épaule contre épaule,
Hé, eh ! cœur à cœur, ils dansent, ils chantent,
Vieillards, enfants, hé, hé ! ce sont eux,
Les Arméniens émigrés...

Ni hommes, ni ouvriers, de simples bêtes de somme,
Ils balancent leurs corps et de leurs semelles épaisses
Ils battent le sol de ce pays étranger et lointain.
« Une poignée de leur terre natale qui pourrait la leur donner ?
« Hé, eh ! Arménie que ta terre est loyale... »
Ainsi chantent-ils en dansant alors qu'ils voudraient pleurer
Les Arméniens infortunés

Nous avons une mariée, mais pour nous pas de convives...
Nous avons un deuil, mais pour nous pas de funérailles...
Pour quel péché ? Qui a maudit
Ce pauvre peuple vieux de cinq mille ans ?..
Et pour ces quatre millions d'âmes il n'y a pas un seul abri,
« Ohé ! mon âme, il y a des arméniens mais plus de nation
arménienne... »

Ainsi chantent les Arméniens...

.....
Տեսա՞ր դուն մեռած գիւղերն անխրոտով,
Հիւղերը փըլած՝ կարմի՛ր պատերով,
Հողմադացքներ լո՛ւտ թեւերով կոտրած,
Ծերուկ դիակներ սարին վրայ կորա՛ծ,
Մատուռներնին անե՛ր, զըրկուած խունկէ...
Ա՛խ, հո՛ն է, հո՛ն, մեր հայրենիքն, հոնկէ՛
Կուգան Հայերը...

Օտա՛ր, տեսա՞ր դուն աղբիւրները զո՛վ,
Գեղջուկ այգիները զա՛ղջ ողկոյզով...
Դեռ կը մըխա՞յ ցած տանիքն հայրենի,
Դեռ կը ծաղկի՞ հոն թուփը վարդենի.
Դեռ կ'երգէ՞ այդ ճի՛ն պըլպուլը ցայգին...
Հո՛ն, հո՛ն կ'երագէն, կուլան տըխրագին
Աքսո՛ր Հայերը...

.....
Մի՛ ղըպիր անոնց հոգւոյն փըլուցո՛ւն.
Անոնք կ'անցնին լո՛ւտ գաղտնիքով լեցո՛ւն,
Անոնք գիտեն թի՛ր պատմութիւններ մութ,
Անո՛նց որ կորան արեան մէջ տըղմո՛ւտ,
Կախադաններու քաջե՛ր համօրէն...
– Հազար մահով ծանր՝ Կենդանի-Մա՛հն են
Ապրող Հայերը...

.....
Ո՛չ, ո՛չ: Արշալոյսն իրենց պիտի գա՛յ...
Ու եթէ՛ չի գայ աւօտն ապագայ՝
Պիտ՛ կոուին: Մի՛նչ ե՞րբ... Մի՛նչէւ յափտեա՛ն:
Ու երբ դեռ երկրի վրայ Ազատութեան
Համար մեռնին ա՛փ մը մարդեր չընչի՛ն,
Անոնք պիտ՛ ըլլան Մարդկութեան վերջի՛ն,
Վերջին Հայերը...

[1910]

.....
As-tu vu les villages paisibles détruits ?
Les maisonnettes aux murs rouges démolies,
Les moulins à vent aux ailes silencieuses brisées,
Et sur la montagne les cadavres des vieillards éparpillés,
Les chapelles ravagées et privées d'encens
Oh ! là-bas, là, est notre patrie, c'est de là-bas ...
    Que viennent les Arméniens...

Etranger, as-tu vu les fraîches fontaines ?
Les vignes rustiques aux grappes tièdes...
Sur le toit natal la cheminée fume-t-elle encore ?
Et le rosier ? Refleurit-il ?
Le vieux rossignol dans la nuit chante-il encore ?...
Là-bas, de là-bas rêvent et pleurent tristement
    Les Arméniens déportés...

.....
Ne touche pas à leurs âmes anéanties,
Ils passent silencieux, remplis de secrets,
Ils connaissent tant et tant de récits ténébreux,
Eux qui ont disparu dans le sang boueux,
Tous des courageux de potences,
Accablés de mille morts, ils sont des morts vivants
    Les Arméniens vivants...

.....
Non ! Eh bien ! Non ! Pour eux l'aurore poindra...
Et si l'aube du grand Jour ne vient pas,
Ils se battront. Jusqu'à quand ?... Jusqu'à la fin des temps,
Et lorsqu'encore sur terre, pour la Liberté
Mourra une petite poignée d'hommes insignifiants,
Ils seront les derniers de l'Humanité,
    Les derniers Arméniens...

[1910]

«ՔԱՈՍԸ»

ՊՈՌՆԻԿԸ

Գ. Զօհրապին

Կէս գիշերէ վերջ մըն էր, խոնաւ գիշեր մ'անձրեւի,
Լապտերին թաց լոյսին տակ կանգներ էիր տըրտմովի.
Ջուրը կ'երգէր մայթին վրայ, հոս-հոն վազքն էր կառքերուն.
Կը սպասէի՛ր դուն այդ ա'ի մը հողիդ շուրջ դեգերուն:

Բռնի ժըպիտ մը կուլար աչերուդ խո'րը ծաւի,
Ներկուած լիրբ շըրթներուդ վրայ պըրկումը կար ցաւի,
Ու անտակ չըփակիդ գոյգ սահանքին տակ սիրուն՝
Ցայտքը չի կար այդ գիշեր ցայգազըւարճ կիրքերուն:

Կը սպասէիր դուն պատրա'ստ ու համակե'րպ ու հըլո'ւ,
Առա'նց սիրոյ, ընտրութեան, նուիրուելու համար կո'յր
Այն բարեհա'ճ Արուիւն, որ հաց ունէր քեզ տալու...

Գութի, կիրքի պէս տարտամ բոց մ'ըզգացի սըրտէս ներս՝
Ու թերե'ւրս այդ գիշեր նուիրուէի քեզի, Քո'յր,
Եթէ կաթիլ մը արցունք չըստեցնէր իմ այտերս...
Կէսգիշերէ վերջ մըն էր, խոնաւ գիշեր մ'անձրեւի...

[1908]

«LE CHAOS»

LA PROSTITUÉE

À K. ZOHRAB

Il était minuit passé, une nuit pluvieuse et humide,
Tu te tenais tristement sous la lumière mouillée d'un lampadaire,
L'eau chantait sur le trottoir, ici et là c'était la course des voitures,
Tu attendais en flânant autour de ta poignée de terre.

Un sourire forcé pleurait au fond de tes yeux d'azur,
Tes lèvres dévergondées peintes se tendaient de douleur,
Sous ton corsage polisson et la jolie double-chute,
Il n'y avait pas cette nuit l'élan des passions des plaisirs nocturnes.

Tu attendais prête et docile et résignée
Pour t'offrir sans amour, aveuglément, au choix
Du mâle condescendant qui avait du pain à te donner...

Je sentis dans mon cœur de la pitié, une flamme incertaine
comme une passion

Et peut-être t'aurais-je offert cette nuit, Sœur,

Si une larme n'avait glacé mes joues...

Il était minuit passé, une nuit pluvieuse et humide...

[1908]

ԿԱՐՄԻՐ ՏՕՆԸ

1.

Մայի՛ս: Բոլո՛ր բանուորներուն
Նօթիներուն հանապազոր
Ու կենդանի՛ մեռելներուն,
Մեռելոցի՛ տօնն է այսօր...

2.

Բանուոր՛, անբա՛ն, ծե՛ր, ո՛րք, անտո՛ւն
Ընդվրզումի մը մէջ հըզօր
Քանդեցէ՛ք կուռքը Մեծերուն,
Ձերին կարմիր տօնն է այսօր...

3.

Թափօրներով դուք դեգերուն
Դրօշակներու ներքեւ բոսոր
Վրէ՛ժն երգեցէք ձեր վերքերուն
Վրէժի ահեղ տօնն է այսօր...

Լօզան, 1 Մայիս 1909

LA FÊTE ROUGE

1.

Mai. Pour tous les ouvriers
Les perpétuels affamés
Et les morts-vivants,
C'est la fête des morts aujourd'hui...

2.

Ouvriers, abrutis, vieillards, orphelins, sans logis
Vigoureux dans une révolte
Détruisez le dieu des Grands,
C'est votre fête rouge aujourd'hui...

3.

En processions, hésitants
Sous des drapeaux rouges
Chantez la vengeance de vos maux
C'est la fête redoutable de la vengeance aujourd'hui...

Lausanne, 1er Mai 1909

ԿԱՐՄԻՐ ԴՐՕՇԱԿԸ

(Հատուածներ)

«Անօթինէ՛ր, անգործներու կո՛ւտ բանակ,
«Փոս աչքերնիդ դէպի երկինք զո՛ւր բանաք:
«Տառապանքի՛ ոստայնանկներ, ի կըռի՛ւ...
«Ի զէ՛ն կիներ, ի զէ՛ն ծերեր պլեխոի...»

Դուրսը ձըմրան սոյլին մէջէն կը լըսուէր
Բողոքի ձայն մը գալարուող կարեվէր,
Ընդհատուած խո՛ւլ հըռընդիւնով կատաղա՛ծ,
Որ արձագանգ կուտար երկար. «հա՛ց, հա՛ց, հա՛ց...»

Ի՞նչ կար: Կուրծքիս տակ ուժգին սիրտըս դողաց:
Ձիւն-ձմեռո՛վ, այսպէս գիշեր ատեն՝ հա՛ց...
Գաղջ անկողնէս վար նետուեցայ մըրափուած,
Պատուհաններս բացի փութով, ու, Աստուա՛ծ...

Մի՞թէ... Ամէն բան հասկըցայ ու լացի...
Բոլոր վայրագ պայքարողները հացի,
Հազարներո՛վ, հո՛ն, վա՛րն էին, խեղճ ու վէ՛ս,
Կուտուա՛ծ, կատղա՛ծ, մըրջիւններու շեղջի պէս...

Յո՛ւրտ, իրենց վրայ դանդա՛ղ կ'իջներ ձիւնն համակ
Անյուսութեան ծաղիկներու պէս ճերմակ:
Յո՛ւրտ, կը պատեր գիրենք գիշերն անասհման,
Թըըռուտութեան մըթին դաւի մը նման:

LE DRAPEAU ROUGE

(Extraits)

«Affamés, armée compacte de chômeurs,
«Ne levez pas en vain vos yeux vides vers les cieux,
«Tisserands de la misère, c'est la lutte...
«Aux armes ! femmes. Aux armes ! vieillards grisonnants... »

Dehors, dans le chuintement de l'hiver
On entendait une voix profonde qui protestait, émouvante,
Interrompue par un râle sourd et furieux,
Qui longuement lui faisait écho : du pain, du pain, du pain... »

Que se passait-il ? Dans ma poitrine mon cœur battit très fort.
Par cette nuit d'hiver froide et enneigée, du pain...
Je sautai de mon lit tiède, tout ensommeillé,
J'ouvris ma fenêtre avec célérité, et, Dieu...

Etait-ce possible ?... Je compris et pleurai...
Tous les sauvages combattants du pain,
Par milliers, ils étaient là, en bas, pauvres mais fiers,
Entassés, enragés, grouillant comme des fourmis...

Froide, la neige tombait toujours lentement,
Blanche comme les fleurs du désespoir,
Froide, la nuit les encerclait indéfiniment
Comme une obscure trahison de la misère.

Իրենց մեջտեղ. խեղճ կառքի մը վրայ խարխուլ,
Հագարներու հըռընդիւնին մէջէն խուլ,
Աշխատանքի ճօթի ստըրուկ մ'ալեփառ,
Կանգնած, դողդոջ, կը բողոքէր, կը պողթկար:

Ու իր խօսքերը կ'իյնային փրփրադէզ,
Անիծապարտ սե'ւ ամբոխին վրայ ա'յնպէս՝
Ինչպէս ժայտեր ովկէանին մէջ կատրղած...
Ու ովկէանը կը ճողփար. «հա՛ց, հա՛ց, հա՛ց...»:

.....
Ծերը դողդոջ իջաւ կառքէն այն խարխուլ,
Ու կատաղի գոռիւններու մէջէն խո՛ւլ,
Կառքին գեղջուկ բեմին վըրայ՝ հիծահա՛ւ
Խեղճեր էլան խօսք սոնելու, կիներ՛ր ալ...

Կը խօսէին – անո՛ւս դէմքեր ապաքէն –
Ի՛նչ որ պողթկար իրենց ճօթի աղիքէն,
«Իրաունք»ի կուպիտ բառեր ինքնաբեր,
Զոր կապուտցած իրենց շըրթունքը կափեր:

.....
Վայրա՛գ գոռիւն մը գիշերին մէջ թընդա՛ց.
Ձիւնոտ ցայգին անբա՛ւ սուգին մէջէն թաց,
Բոցերո՛ւ պէս շըքեղ, տէ՛գի պէս հըրպարտ ,
«Կարմիր դրօշա՛կ»ը բարձրացաւ անհանդարտ...

Ու ամէնքը խըլըտեցան, շարժեցան,
Թափօրի մը պէս ահաւոր ու անձայն,
Կուսպաշտօրէ՛ն լըծուած – սուգի սեւ հանդէ՛ս –
Խարխուլ կառքին՝ Արդարութեան բեմին պէս...

Au milieu d'eux sur un chariot croulant
Parmi les milliers de râles sourds,
Un esclave du travail affamé, aux cheveux blancs,
Debout, chancelant, protestait et explosait.

Ses paroles écumantes tombaient
Sur la foule noire maudite,
Comme des rochers au milieu de l'océan enragé
Et l'océan clappait : « du pain, du pain, du pain... ».

.....
Vacillant, le vieillard descendit du chariot branlant,
Et au milieu des cris rageurs et sourds,
Des malheureux décharnés, des femmes également
Grimpèrent sur la tribune rustique pour prendre la parole...

Ils parlaient, – ignorants aux visages fatigués –
Ils disaient tout ce qui jaillissait de leurs viscères affamés,
Des paroles de droit, rustres et spontanées
Que leurs lèvres bleuies scandaient.

.....
Un grondement féroce retentit dans l'obscurité,
Dans la nuit enneigée et l'immense deuil humide,
Superbe comme des flammes, fier comme une lance,
«Le drapeau rouge» s'éleva en flottant...

Alors ils s'agitèrent tous et s'ébranlèrent,
Formant un cortège effrayant et silencieux,
Leur char croulant, pareil à la Tribune de la Justice...

Ու ես տըրտո՛ւմ, ու ճըմըլուա՛ծ, անբարբա՛ն,
Կը դիտէի որ կ'երթային տըրտմաբար.
Ձիւնի՛ն մէջէն, մութի՛ն մէջէն անսահմա՛ն,
Գըրաստներու սեւ բանակի մը ճըման...

Ո՞ր, դէպի ո՞ր... Քաղցած կեանքեր համօրէ՛ն,
Ի սպառ լըքուած աստուածներէ՛ն, մարդերէ՛ն,
Լո՛ւտ կ'երթային, խո՛ւլ բընագդի մը հըլո՛ւ,
Նո՛ր Օրէնքի ճո՛ր Նըժար մը կերտելու...

Ու ինձ, այնպէ՛ս թունցաւ թէ լռելեա՛լն
Ծակատագրին թելը կ'իշխէ՛ր իրենց վրան...
Բայց կ'երթային անոնք, Ի Զէ՛Ն, Ի ՊԱՅՔԱ՛Ր,
Արդարութեա՛ն կը դիմէին խո՛նջ, տըկա՛ր,

Արդարութեա՛ն որ ա՛յս կերպով պիտի գար...

Լօզան, 1909

Mélancolique et sans voix,
Je les regardais s'en aller tristement.
Dans la neige, dans la nuit infinie,
Comme un troupeau noir de bêtes de somme...

Où ? Vers où ?... Des vies entières d'affamés
Jusqu'à la fin abandonnés par les dieux, par les hommes,
Silencieux ils s'en allaient, obéissant à un sourd instinct,
Pour façonner une nouvelle Balance pour une nouvelle Loi...

Ainsi, il me parût que, silencieuse
L'aile du Destin régnait sur eux...
Mais ils s'en allaient, AUX ARMES, À LA LUTTE !
Epuisés et faibles, recourir à la justice

La justice qui, de cette manière allait arriver...

Lausanne, 1909

Մամուլ

Գ. Զեյն-Պա

Տեղ-Պետրոսի պատմությունը, իսկապես ինքնակենսագրություն է:
Երբեք չի կարելի ասել, որ այն լավագույնս լինի:
Երբեք չի կարելի ասել, որ այն լավագույնս լինի:

Բայց երբեք չի կարելի ասել, որ այն լավագույնս լինի,
եթե չի կարելի ասել, որ այն լավագույնս լինի,
և երբեք չի կարելի ասել, որ այն լավագույնս լինի:
Երբեք չի կարելի ասել, որ այն լավագույնս լինի:

Երբեք չի կարելի ասել, որ այն լավագույնս լինի,
եթե չի կարելի ասել, որ այն լավագույնս լինի,
և երբեք չի կարելի ասել, որ այն լավագույնս լինի:
Երբեք չի կարելի ասել, որ այն լավագույնս լինի:

Երբեք չի կարելի ասել, որ այն լավագույնս լինի,
եթե չի կարելի ասել, որ այն լավագույնս լինի,
և երբեք չի կարելի ասել, որ այն լավագույնս լինի:
Երբեք չի կարելի ասել, որ այն լավագույնս լինի:

Տեղ-Պետրոսի պատմությունը, իսկապես ինքնակենսագրություն է:

Պ. Զեյն-Պա

«Պոռնիկը» քերթուածի ինքնագիրը
L'original du poème «La prostituée»

Լեւոն Գրեկ

Տոբա զիս ար, Կէ Լեւոն Գրեկ
Լեւոն Գրեկ, Կէ Լեւոն Գրեկ
Կէ Լեւոն Գրեկ, Կէ Լեւոն Գրեկ
Կէ Լեւոն Գրեկ, Կէ Լեւոն Գրեկ:

Կրօնքիս Լեւոն: Կէ Կէ Լեւոն
Կէ Լեւոն Գրեկ, Կէ Լեւոն Գրեկ
Կէ Լեւոն Գրեկ, Կէ Լեւոն Գրեկ
Կէ Լեւոն Գրեկ, Կէ Լեւոն Գրեկ:

Կէ Կէ Լեւոն Գրեկ, Կէ Լեւոն Գրեկ
Կէ Լեւոն Գրեկ, Կէ Լեւոն Գրեկ
Կէ Լեւոն Գրեկ, Կէ Լեւոն Գրեկ
Կէ Լեւոն Գրեկ, Կէ Լեւոն Գրեկ:

Կրօնքիս Լեւոն, Կէ Լեւոն Գրեկ
Կէ Լեւոն Գրեկ, Կէ Լեւոն Գրեկ
Կէ Լեւոն Գրեկ, Կէ Լեւոն Գրեկ
Կէ Լեւոն Գրեկ, Կէ Լեւոն Գրեկ:

«Լեւոն Գրեկիս» քերթածի ինքնագիրը
L'original du poème «Leur histoire»

«ԱՆՏԻՊՆԵՐ»

ԻՐԵՆՑ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ

Տեսի՞լք մըն էր այդ, թէ ճըշգրիտ պատկեր...
Մոխրապատ դաշտի մէջ անթիւ ոսկրեր
Կը բարձրանային՝ դարերով դիզուած
Նըզովքի բուրգի մը պէս՝ դէպ Աստուած:

Պատմութի՞ւնն իրենց: Ո՛չ ոք չէր գիտեր
Թէ կըմախացած այդ ազգը անտէր
Անդրրճեղեղեան ո՞ր դիցազներէն,
Ո՞ր կիկլոպներէն կեանք տուաւ իրե՛ն:

Ո՛չ ոք չէր գիտեր թէ բուռ մը փոքրիկ
Այդ հերոսներու հին ցեղը ուզամիկ
Ո՞ր ակէն խըմեր էր թոյնն ըսկըզբան
Կարմիր մոլուցքի թոյնը ազգասպան:

Հազար խարոյկներ մարած ցիրուցան
Ըսին ինձ՝ «Հազա՛ր տարի կոուեցան,
Կոուեցան Ռժին դէմ, Ամէնուն դէմ,
Կոուեցան Կոուին դէմ ու Իրենց դէմ...»

Պատմութի՞ւնն իրենց: Մոխրապատ վանքեր,
Աւերներ ճերմակ, ջախջախուած գանկեր,
Ոսկրէ անապատ, լրոութիւն ու սուգ:
Պատմութի՞ւնն իրենց՝ արի՛ւն, արտաստ՛ւք»:

«INÉDITS»

LEUR HISTOIRE

Était-ce un songe, ou un paysage réel?...
Dans un champ couvert de cendres un nombre incalculable
d'ossements,

Entassés durant des siècles s'élevaient,
Vers Dieu, tels une pyramide d'anathèmes.

Leur histoire? Personne ne savait
Quel était ce peuple abandonné, devenu squelette,
Lequel des héros antédiluviens,
Lequel des cyclopes lui avait donné vie?

Personne ne savait à quelle source
Cette petite poignée de héros de cette vieille race de guerriers
Avait bu le poison originel,
Le poison écarlate de l'acharnement assassien de la nation.

Des milliers de bûchers éteints, éparpillés
Me dirent: «Ils ont combattu durant mille ans,
Ils ont combattu contre la Force, contre Tous,
Ils ont combattu contre la guerre et contre eux-mêmes...

Leur histoire? Des monastères couverts de cendres,
Des ruines blanches, des crânes fracassés,
Un désert d'ossements, le silence et deuil.
Leur histoire? Du sang, des pleurs».

Ու ես գոչեցի. «Կեա՛նք առէք, գանկե՛ր»:
Ոսկոր ոսկորի միացան ընկեր,
Կրմախքներն լանկարծ ստացան մարմին
Հրաշքով կանգնեցան իրաքանչիւր մին:

Բայց հազիւ կեանքի վերըստացան շունչ
Այդ հազարդարեան ոսկրերն անըըշունջ
Սկսան իրար պատատել դըժխեմ,
Ամէնքն իրար հետ, զաւակը հօր դեմ...

Երբ քիչ վերջ բոլորն ալ ինկան արդէն.
Խոր հառաչանքով հըծծեցին՝ «Մարդ եմ...»
Բայց մի ծերունի՝ իրենց վըրայէն
Կոխտուեց, անցաւ ու լացաւ՝ «Հալ եմ...»

Շամբերի, 9 Օգոստոս 1910

Je hurle: «Crânes, reprenez vie».
Les os s'unirent aux os amis,
Les squelettes soudain devinrent des corps
Et, par miracle, chacun se releva.

Mais à peine reprenaient-ils le souffle de la vie,
Ces ossements silencieux depuis mille ans
Commençaient à s'entredéchirer cruellement,
Les uns les autres, le fils contre le père...

Lorsqu'un peu plus tard ils tombèrent tous,
Dans un soupir profond je murmurai: «Ce sont des Hommes...»
Mais un vieillard, les piétinant
Passa sur leurs corps et pleura; «Ce sont des Arméniens...»

Chambéry, 9 Août 1910

ՌՈՒԲԵՆ ԱՆԻԱԿ
(Ռ. ՋՈՒՆԿԻՐԵԱՆ)

ԲԺԻՇԿԻՆ ԳԻՐՔԷՆ ՓՐՑՈՒԱԾ ԷՋԵՐ

ԵՒ
ՔԵՐԹՈՒԱԾՆԵՐ

Printed in France

Ք Ա Ր Ի Ջ
1946

«Բժիշկին գիրքէն փրցուած էջեր եւ Քերթուածներ» գրքի կազմը
(Փարիզ, 1946)
La couverture du livre «Pages arrachées au journal d'un médecin et
Poésies» (Paris, 1946)

ԱՐՁԱԿ

PROSE

«ԲԺԻՇԿԻՆ ԳԻՐ-ՔԷՆ ՓՐՅՈՒԱԾ ԷԶԵՐ»

ԿՈՌԻՆԿԸ

Յուրա-ձմեռ օր մըն էր: Դուրսը սառած հովը մտրակներու պէս կը շաչէր անցորդներու երեսին: Զիւնն ըսես՝ աչքերը կուրցնելու աստիճան:

Հայրենակցի մը սենեակին մէջ կծկտեր էինք մենք, քանի մը ընկերներ, ամէնքս ալ պանդուխտ: Դուռը ճռաց, ցուրտ հով մը խուժեց սենեակէն ներս: Կարոն էր, գերեզմանէն կուգար:

— Պը՛ն, — ըսաւ, — շա՛ն օդ. ասանկ օրով մարդ կը մեռնի՞...

Քիչ վերջը, դուռը անգամ մըն ալ բացուեցաւ. քանի մը յետամնաց ընկերներ ալ ներս մտան: Այս ձիւնին տակ սպասած էին որ դիակը ամբողջովին ծածկուէր, նոյնիսկ մէկը՝ մեր բոլորին կողմէ՛ յետին հրաժեշտի քանի մը խօսքեր ալ ըսած էր այդ մենաւոր գերեզմանատան մէջ, այդ անձանօթ մեռելին վրայ:

Ո՛վ կը ճանչնար, ո՛վ պիտի ճանչնար երբեք հազար ու մէկ բզկտուած էջերը Կեանքի ու Մահուան այն տուամին՝ որ այսօր ձիւններու տակ թաղեցինք, օտարներու փոսին մէջ: Առա՛նց անունի, թռչունի դիակի մը պէս...

— Ե՛ս ալ չէի ճանչնար ան, — ըսաւ մէջերնէս մէկը, — բայց պանդուխտին մարդերը հասկցեր էին, որ այդ օտարական հիւանդը Հայ մըն է ու հայ բժիշկ մը կ'ուզէ իր մօտ: Շարաթ մը յետոյ միայն կրցան զիս գտնել: Երբ իր սենեակէն ներս մտայ՝ պատուհանին փեղկերը գոցուած էին: Սակայն քիչ-քիչ այդ մթութեան մէջ դէմք մը գծադրուեցաւ, երկար, անկիւնաւոր, կանանչի դարձող դեղնութիւնով մը. խաւարով ու լոյսով շինուած Ռամպրանթեան դլուխ մը:

«PAGES ARRACHÉES AU JOURNAL D'UN MEDECIN»

LA GRUE

C'était une journée froide d'hiver. Dehors, le vent glacé fouettait comme des cravaches le visage des passants et la neige cinglait au point de les aveugler.

Nous étions quelques amis, tous des exilés, recroquevillés dans la chambre d'un compatriote.

La porte grinça, un vent froid s'engouffra dans la chambre. C'était Garo, il revenait du cimetière.

– Brrr, quel temps de chien, dit-il. Peut-on mourir un tel jour ?

Un peu plus tard, la porte s'ouvrit à nouveau. Quelques camarades retardataires entrèrent.

Ils avaient attendu, par cette neige, que le corps soit complètement recouvert. L'un d'eux avait même dit, au nom de nous tous quelques paroles. Un dernier adieu à ce mort inconnu et solitaire.

Qui le connaissait ? Qui pouvait connaître les mille et une pages déchiquetées de ce drame de la Vie et de la Mort que nous avions ensevelies sous la neige aujourd'hui dans cette fosse étrangère ? Anonyme comme un cadavre d'oiseau...

– Moi non plus, je ne le connaissais pas dit l'un d'entre nous, mais les gens de l'hôtel avaient compris que ce malade étranger était Arménien et il souhaitait un médecin arménien à son chevet. Ils n'ont pu me trouver qu'au bout d'une semaine.

Lorsque je suis entré dans sa chambre les volets étaient clos. Cependant, dans cette obscurité, peu à peu, se dessina un visage allongé, anguleux, d'un teint verdâtre. Une tête à la Rembrandt, faite d'ombre et de lumière.

Երկրորդ բանը որ տեսայ այդ սեւութեան մէջ՝ սակարի դոյն մատներ էին, որ ինծի երկարեցան ու ձեռքերս սեղմեցին՝ կպչող խոնաւութիւնով մը: Կարծես թէ ա՛լ կաթիլ մը արիւն մնացած չըլլար իր մարմինին մէջ: Աչքերը իրենց փայլը արդէն կորսնցուցեր էին. սեւութեան մէջ սեւ՝ չէին երեւար:

Երբ աւելի վարժուեցայ այդ կէս-մթութեան՝ տեսայ որ մօրուքին վրայ տեղ-տեղ կարմիր արիւնը փակեր, թանձրացեր, լերդացեր էր: Մորթուած անասունի տաք շունչ մը կ'ելլէր իր բերնէն, դանդաղ ու խորունկ: Կարծես անտեսանելի դանակ մը ներսէն, վերէն ի վար ճեղքեր էր իր թոքերը:

Ա՛լ նիւթական ի՛նչ գարման կարելի էր տալ այս մարմինին որ դրեթէ մեռեր էր արդէն: Բայց ան խօսելու ճիւղ մը ըրաւ, հազը խեղդեց իր խօսքը. խուլացող, խուլոտ հառաչներէն բա՛ռ մը հասկացայ.

— Կոս՛ւնկը...

Ու ես երգեցի իրեն. ս՛վ չի գիտեր կռունկը, բոլոր աչերն յետին մնացած ուղեւորներուն կռունկը... ու անդին՝ բոլոր ճիւղը ծռած, անվերջ ճամբաներուն սպասողներուն կռունկը... Ու ինծի այնպէս թուեցաւ որ իր հոգին հովացաւ, գովացաւ, լացաւ... Իր սրտին բոլոր լուրերը յանձներ էր հաւատարիմ կռունկին...

Այս պատմութեան վրայ ամէնքս ալ լռեցինք: Մարտափելի՛ բան մը կար ճակատագրին մէջ այս անձանօթ ուսանողին՝ որ հայրենիք գառնալու համար ճամբայ ինկեր, ու ճամբուն վրայ մեռեր, թաղուեր էր իր չտեսած մէկ հողին մէջ...

Թոքախտը որ հո՛ն էր, ի՛ր մէջ, դարանակա՛լ, տարիներէ ի վեր սպասեր էր որ բոլոր յոյսերը իրականանան, բոլոր ուսումները կատարելագործուին ու բոլոր աշխատութիւնները աւարտին՝ ի՛նք սկսելու համար իր ահաւոր աշխատութիւնը, ու դերագո՛յն ժամուն տալու համար գերագո՛յն հարուածը... Ա՛խ, զգուեկի՛, զգուեկի՛ հիւանդութիւնը...

— Բժի՛շկ,— ըսաւ մէկը,— երբ դերեզմանին մէջ երեսը բացինք՝ մեղանի պէս սեւ էր... ինչէ՞ն է...

La deuxième chose que je vis dans ce noir, furent ses doigts décharnés qui se tendirent vers moi et serrèrent mes mains avec une humidité gluante. À croire qu'il ne restait plus une goutte de sang dans son corps. Ses yeux avaient déjà perdu leur éclat. Noirs, dans le noir, on ne les voyait pas.

Lorsque je m'habituai un peu plus à cette semi-obscurité, je vis du sang rouge collé de part en part sur sa barbe, figé, épaissi, hépatisé. Un souffle chaud d'animal égorgé, lent et profond, sortait de sa bouche, comme si un couteau invisible avait entaillé ses poumons de haut en bas.

Quel remède était-il possible de donner à ce corps qui était presque déjà mort ? Il fit un effort pour parler. La toux étouffa ses paroles. À travers ses soupirs rauques et ses râles, je saisis un mot :

– La grue...

Je la lui chantai. Qui ne connaît pas la grue ? Celle de tous les voyageurs dont les regards restent figés en arrière... et là-bas, la grue, de tous ceux qui le front incliné attendent indéfiniment leur retour...

Il me sembla que son âme se calma, se rafraîchit et pleura... Toutes les nouvelles de son cœur, il les confiait à la fidèle grue...

À la fin du récit nous nous tîmes tous. Il y avait quelque chose de terrible dans le destin de cet étudiant inconnu qui s'était mis en route pour rentrer au pays, était mort en chemin et avait été enterré dans une terre qu'il n'avait même pas vue.

La tuberculose qui se tenait en embuscade, était là, en lui. Elle patientait depuis des années que toutes ses espérances se réalisent, ses études s'achèvent, ses travaux se terminent, pour commencer son œuvre effroyable et au moment suprême donner le coup suprême... Oh ! dégoûtante, dégoûtante maladie...

– Docteur, dit quelqu'un, lorsqu'au cimetière nous avons découvert son visage, il était noir comme de l'encre... À quoi cela est-il dû ?...

Բայց բժիշկը չխօսեցաւ. մա՛րդ չխօսեցաւ:

Լուսեթիւնը անդա՛մ մըն ալ իջաւ մեր վրայ՝ քարի պէս, ու այս անդամ աւելի՛ ահաւոր քան առաջին անդամը: Այդ սա՛նը կոտրելու համար.

– Տղաքներ՛ր, – ըսաւ ուրիշ մը, – վազը Հայոց Կաղանդն է...

Բայց Կաղանդին վրայ մտածողն ս՛վ էր: Մենք կը լսէինք ձիւները որ կը թփրտային ապակիին վրայ, կարծես մեռելի՛ն մասները թփրտային մեր ապակիին վրայ... Այս ցուրտին՝ իր գերեզմանէն փախած՝ մե՛ր մէջ մտնել կ՛ուզէր ան: Ու չես գիտեր ի՛նչ մը ունէր սպառնական այդ անանուն ու անձանօթ մեռելը. խորհրդանշան մը ու ազդարարութիւն մըն էր ան մեզի համար...

Ու իրա՛ւ, իրա՛ւ, այդ պահուն Մահը մեր վրան էր. ա՛յն Մահը որ ուսանողին ու բանուորին, հաւատացողին ու ուրացողին, բժիշկին ու բժշկուողին հաւասարապէս անձանօթ ու սարսափելի է... Մե՛նք ալ մա՛րդ պիտի ըլլայինք, կըթութի՛ւն պիտի ստանայինք, ը՛յս պիտի տանէինք մեր խաւար աշխարհին. սս՛ւտ, սո՛ւտ... Մենէ որս՞ւն շունչին մէջէն չէր շնչեր արդէն դարանակալ մահը... Իւրաքանչիւրն ինքն իր վրայ կը խորհէր, ինքն իր վրայ կը կասկածէր...

Ո՛վ պիտի պատմէր ահաւոր մեծութիւնը այս երիտասարդ հոգիներուն, որոնք աղօթքի մը կա՛պն ալ կը մերժէին ողջերուն ու մեռնողներուն միջեւ: Այլապէ՛ս, ամէն մարդ առանձնացիր էր ինքն իր հոգւոյն մէջ...

Սակայն, յանկարծ, մութ անկիւնէ մը դողդո՛ղ ու ցա՛ծ, երգ մը սկսաւ, նախ մէ՛կ բերնով, յետոյ բոլոր շրթունքներէ. բարի ու ահաւոր երգ մը, մահերգի մը պէս աղաչաւոր, աղօթքի մը պէս վեհափառ երգ մը, որ սառը կոտրեց, արցունքները հալեցուց, սրտերը տաքցուց, բոլոր հոգիները, բոլոր հոգերը, բոլոր արտունջները, բոլոր մրմունջները իրա՛ր միացուց.

Ղարիպիս սիրտն է խոց, ճիկարն է վարամ,
Կերած հացն է լեղի, ու ջուրն է հարամ...

Mais le médecin ne répondit pas. Personne ne parla.

Un silence pesant, une fois de plus, descendit sur nous et cette fois encore plus terrible que tout à l'heure. Pour le rompre quelqu'un dit :

– Les gars, demain c'est le Jour de l'An arménien...

Mais qui songeait au Jour de l'An ? Nous entendions la neige qui crépitait sur les vitres, comme si c'était les doigts du mort qui frappaient à la fenêtre.

Par ce froid, il s'était enfui du cimetière et voulait se joindre à nous. On ne sait ce qu'il avait de menaçant ce mort anonyme. Il était un symbole et un avertissement pour nous...

En vérité, oui en vérité, à ce moment là, la Mort était sur nous. Cette Mort inconnue et terrible devant laquelle l'étudiant comme l'ouvrier, le croyant comme l'incroyant, ou médecins et malades sont égaux...

Nous aussi, nous devons devenir des hommes. Recevoir éducation et instruction. Apporter la lumière dans notre pays obscur. Faux, faux... Dans laquelle de nos poitrines ne respirait-elle pas déjà cette mort qui se tient embusquée... Chacun de nous pensait à lui-même et doutait de lui-même...

Qui allait conter la grandeur imposante de ces jeunes esprits qui refusaient même le lien de la prière entre les vivants et les morts ? Chacun s'était isolé, replié sur lui-même...

Et pourtant, d'un coin sombre de la pièce, un chant tremblotant et bas se fit soudain entendre. D'abord une voix, puis reprise par toutes les lèvres. Un chant doux et terrible, plaintif comme un chant funèbre. Un chant majestueux comme une prière qui brisa la glace fit fondre les larmes et réchauffa les cœurs. Un chant qui unit les âmes, les soucis, les plaintes et les murmures.

*Le cœur de l'exilé est blessé, son âme est douloureuse,
Le pain qu'il mange est amer, et l'eau lui est interdite...*

Կռո՛ւնկ, կռո՛ւնկ, ամէն աշխարհի անկիւններէ, ամէն սրտի խորշերէ, քա՛նի ծանր լուրեր կապեցին ոտքերուդ, ու դուն կրնա՛ս թռչիլ... Քանի՛, քանի՛ մահեր կապեցին քու թեւերուդ, կռո՛ւնկ, թեւաւո՛ր հառաչ որ կրնա՛ս թռչիլ...

Ու երբ բժշկին նշանին վրայ՝ բոլո՛րս մէկ ոտքի կեցանք իրբեւ սուգի նշան, մարմինս փուշ-փուշ եղած՝ ես կը խորհէի որ այդ վայրկեանին, հեռունե՛րը, հեռունե՛րը, ծովերով ու լեռներով հեռունե՛րը տեղ մը, ծերուկ մայր մը ու ալեւոր հայր մը, ժպտելով ու յուսալով, ճամբո՛ւն, ճամբո՛ւն կը նայէին. մինչդեռ մենք գիտէինք որ ա՛լ տղան չպիտի գար, չպիտի գա՛ր...

Եւ այս անգամ, ամէնո՛ւն հեա, բայց դողալով, ու կարծես մո՛րն ականջին կ'երգէի ես մահահոս երգը...

Պանդխտութեան ճամբաներուն վրայ անանուն մեռնողներու ամբո՛ղջ ցեղ մը՝ համայն աշխարհը թունաւորելու չափ դառնութի՛ւն դրեր էր այդ երգին մէջ, ու քարերը լացնելու չափ քաղցրութիւն...

Լօզան, 1913

Grue, ô grue, de tous les coins du monde, des tréfonds de tant de cœurs, combien de mauvaises nouvelles a-t-on lié à tes pattes ? Tu peux voler encore... Combien de décès a-t-on noué à tes ailes ? Ô grue, soupir ailé, tu peux encore voler...

Lorsque sur un geste du médecin nous nous levâmes en signe de deuil, je songeais qu'à cet instant, au loin, là-bas bien loin, au-delà des mers, au-delà des montagnes, une vieille mère et un père à la tête chenue, en souriant et espérant son retour, guettaient la route. Tandis que nous, nous savions que le fils ne reviendrait pas, il ne reviendrait jamais.

Cette fois, je chantais avec les autres tout en tremblant, comme si je murmurais à l'oreille de la mère ce chant au relent de la mort... Dans cette complainte tout un peuple mourait anonyme sur les chemins de l'exil...

Il y avait tant d'amertume que le monde entier aurait pu être empoisonné... Tellement de douceur au point de tirer des larmes aux pierres...

Lausanne, 1913.

Մեռակի գծագրած Վ. Հյուգոյի դիմանկարը (1904)
Le portrait de V. Hugo dessiné par Sevag (1904)

ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

TRADUCTIONS

LECONTE DE LISLE

MIDI

Midi, Roi des étés, épandu sur la plaine,
Tombe en nappes d'argent des hauteurs du ciel bleu
Tout se tait. L'air flamboie et brûle sans haleine;
La Terre est assoupie en sa robe de feu.

L'étendue est immense, et les champs n'ont point d'ombre
Et la source est tarie où buvaient les troupeaux;
La lointaine forêt, dont la lisière est sombre,
Dort là-bas, immobile, en un pesant repos.

Seuls, les grands blés mûris, tels qu'une mer dorée,
Se déroulent au loin, dédaigneux du sommeil;
Pacifiques enfants de la Terre sacrée,
Ils épuisent sans peur la coupe du Soleil.

Parfois, comme un soupir de leur âme brûlante,
Du sein des épis lourds qui murmurent entre eux,
Une ondulation majestueuse et lente
S'éveille, et va mourir à l'horizon poudreux.

Non loin, quelques bœufs blancs, couchés parmi les herbes,
Bavent avec lenteur sur leurs fanons épais,
Et suivent de leurs yeux languissants et superbes
Le songe intérieur qu'ils n'achèvent jamais.

ԼԸՔՕՆԴ ՏԸ ԼԻԼ

ՑՈՐԵԿ

Ցորեկ, դըշխոյ ամառուան, դաշտին վըրայ փըռուած մունջ,
Ծածկոյթներու պէս արծաթ՝ լուրթ երկինքէն կ'իջնէ վար:
Ամէն ինչ լուռ: Փողփողի՛, հրդեհի օ՛ղը անշունչ.
Հողը թըմրեր է համակ՝ պարեգօտին տակ հրավառ:

Տարածութիւնն է անծայր, դաշտերուն վրայ շուք չի կայ:
Եւ ցամքած է այն աղբիւրն ուր խըմէին բիւր հօտեր.
Մութ, անորոշ սահմանով սա անտառն ալ հեռակայ՝
Կը քընանայ հոն անշարժ, հանգիստով մը ծանրաբեռ:

Լոկ մեծ, հասուն ցորեններն, ծովու մը պէս ոսկեհեր,
Ալ չուզելով քընանալ՝ կը թաւալին հոն հեռուն.
Նուիրական այն հողին խաղաղասէ՛ր որդիներ՝
Անոնք քամեն աներկի՛ղ՝ ըմպանակը արեւուն:

Հառաչի մը պէս իրենց հոգիներէն հըրավառ
Իրենց միջեւ փըսփսացող ծոցէն ծանրը հասկերուն՝
Մերթ ծածանում մը ծընի դանդաղածո՛ւի, մեծափա՛ռ,
Ու կը մեռնի փոշելի հորիզոնին մէջ հեռո՛ւն:

Մօտը պառկած խոտին մէջ, ճերմակ քանի մը եզներ,
Լորձունք թափեն իրենց հաստ ակոսներէն յամրաբար.
Եւ հետեւին նուաղուն, աչքերով սեւ, անվեհեր,
Երազներու ծիրերուն, որ երբեք չեն վերջանար:

Homme, si, le cœur plein de joie ou d'amertume,
Tu passais vers midi dans les champs radieux,
Fuis! la Nature est vide et le Soleil consume:
Rien n'est vivant ici, rien n'est triste ou joyeux.

Mais si, desabusé des larmes et du rire,
Altéré de l'oubli de ce monde agité,
Tu veux, ne sachant plus pardonner ou maudire,
Goûter une suprême et morne volupté,

Viens! Le Soleil te parle en paroles sublimes;
Dans sa flamme implacable absorbe-toi sans fin;
Et retourne à pas lents vers les cités infimes,
Le cœur trempé sept fois dans le Néant divin.

Թե ցորեկին անցնիս դուն հըրավա՛ն այդ դաշտերէ՛
Սիրտըդ լեցո՛ւն հըրճուանքով կամ դառնութեամբ մը անլուր,
Փախի՛ր, բնութիւնն է պարապ, եւ արեւը կը սպստէ.
Ոչ ոք հոս է կենդանի, ոչ ոք զըւարթ կամ տըխուր:

Բայց խընդալէն կամ լալէն՝ երբ յուսախաբ վերջապէս,
Մոռացումին ծարաւած՝ աղմըկալի աշխարհին,
Չի գիտնալո՛ւմ ա՛յ սիրել կամ անիծել, թէ կ՛ուզես
Ըմպել վայելքն հեշտութեան մը գերագոյն, տըրտմագին,

Եկո՛ւր. մեզի կը խօսի արեւն լեզուով մեծափա՛ն,
Ընկըղմէ՛ դուն անվախճան խո՛րն անողոք իր բոցին,
Եւ յետնագոյն արօտներն վերադարձի՛ր լամբաբար,
Սիրտըդ թաթխած եօթն անգամ՝ ոչինչի՛ն մէջ երկնային:

Կով X

Կով, արդյունքում, որտեղ մեզ մտնում էր,
մարտի 1-ին 1918 թ. հունիսի 1-ին 1918 թ. :
Կովի մասին : ~~Կովի~~ Կովի մասին :
Կովի մասին և համար : Կովի մասին և համար :

Կովի մասին և համար, Կովի մասին և համար :
Կովի մասին և համար և Կովի մասին և համար :
Կովի մասին և համար և Կովի մասին և համար :
Կովի մասին և համար և Կովի մասին և համար :

Կովի մասին և համար, Կովի մասին և համար :
Կովի մասին և համար և Կովի մասին և համար :
Կովի մասին և համար և Կովի մասին և համար :
Կովի մասին և համար և Կովի մասին և համար :

Կովի մասին և համար և Կովի մասին և համար :
Կովի մասին և համար և Կովի մասին և համար :
Կովի մասին և համար և Կովի մասին և համար :
Կովի մասին և համար և Կովի մասին և համար :

Page 10

Հանրապետություն (11)

Ընդ Տեղի Մեծի Բարձրագույն:
Ընդ Տեղի Մեծի Բարձրագույն Բարձրագույն:
Ընդ Տեղի Մեծի Բարձրագույն Բարձրագույն:
Ընդ Տեղի Մեծի Բարձրագույն Բարձրագույն:

Մեծ Տեղի Մեծի Բարձրագույն:
Մեծ Տեղի Մեծի Բարձրագույն Բարձրագույն:
Մեծ Տեղի Մեծի Բարձրագույն Բարձրագույն:
Մեծ Տեղի Մեծի Բարձրագույն Բարձրագույն:

Մեծ Տեղի Մեծի Բարձրագույն:
Մեծ Տեղի Մեծի Բարձրագույն Բարձրագույն:
Մեծ Տեղի Մեծի Բարձրագույն Բարձրագույն:
Մեծ Տեղի Մեծի Բարձրագույն Բարձրագույն:

Մեծ Տեղի Մեծի Բարձրագույն:
Մեծ Տեղի Մեծի Բարձրագույն Բարձրագույն:
Մեծ Տեղի Մեծի Բարձրագույն Բարձրագույն:
Մեծ Տեղի Մեծի Բարձրագույն Բարձրագույն:

A. Տեղի Մեծի

Ընդ Տեղի Մեծի

«Ամառուան ժամեր» բարձրագույնի ինքնագիրը
L'original de la traduction «Heures d'été»

ALBERT SAMAIN

HEURES D'ÉTÉ (VI)

Il pleut des pétales de fleurs.
La flamme se courbe au vent tiède;
De mes deux yeux je te possède,
Et mes yeux ont besoin de pleurs.

Vieille argile faite aux douleurs,
Quel goût de souffrir sans remède
Harcèle ainsi le cœur qui cède...
Il pleut des pétales de fleurs.

Les roses meurent, chaque et toutes...
Je ne dis rien, et tu m'écoutes
Sous tes immobiles cheveux.

L'amour est lourd - Mon âme est lasse...
Quelle est donc, Chère, sur nous deux
Cette aile en silence qui passe ?

ԱԼ ՊԷՌ ՍԱՄԷՆ

ԱՄԱՌՈՒԱՆ ՃԱՄԵՐ (VI)

Ծաղկի թերթեր կ'անձրեւեն...
Կը ծըռի բո'ցը հովէն,
Երկու աչերս քե'զ ունին,
Աչերս լալո'ւ պէտք ունին:

Վիշտէ շինուած ո'վ կա հին,
Ցաւերն քեզ հետ ի'նչ ունին
Որ հոգիդ կը վըրդովեն.
Ծաղկի թերթեր կ'անձրեւեն...

Կ'իյնան վարդերն տըրտմապէս.
Ես չեմ խօսիր, կ'ունկընդրես
Մազերուդ տակ քարացա'ծ:

Սէրը ծանր է, սիրտս յոգնա'ծ...
Ի'նչ է այս թեւն, Պաշտելի',
Որ մեր վրայ լո'ւտ կը սահի:

NUIT BLANCHE

Cette nuit, tu prendras soin que dans chaque vase
Frissonne, humide encore, une gerbe de fleurs.
Nul flambeau dans la chambre – où tes chères pâleurs
Se noieront comme un rêve en des vapeurs de gaze.

Pour respirer tous nos bonheurs avec emphase,
Sur le piano triste, où trembleront des pleurs,
Tes mains feront chanter d'angéliques douleurs,
Et je t'écouterai, silencieux d'extase.

Tels nous nous aimerons, sévères et muets.
Seul, un baiser parfois sur tes ongles fluets
Sera la goutte d'eau qui déborde des urnes,

O Sœur! et dans le ciel de notre pureté
Le virginal Désir des amours taciturnes
Montera lentement comme un astre argenté.

ԾԵՐՄԱԿ ԳԻՇԵՐ

Ամաններուն մէջ այս գիշեր տըրտմովին
Պիտի դողան ծաղիկներ՝ թա՛ց տակաւին:
Սենեկին մէջ ո՛չ մէկ լամբար ուր տըծգո՛յն
Պիտի սուզիս երազանքի մը հանգոյն:

Ու շքնչելու համար մեր խինդն լիովին՝
Դաշնակին վրայ ուր արցունքներ պիտ՝ յուզուին՝
Ձեռքերդ կեա՛նք պիտ՝ տան վըշտի երգերուն,
Եւ հիացա՛ծ պիտի լըսեմ ես սարսոուն:

Այսպէս պիտի սիրենք անխօս, խիստ, անո՛ւշ.
Միայն համբոյր մ՛եղունգներուդ վրայ քընքուշ՝
Ջութին անման պիտի յորդի սափորէն,

Ո՛վ քոյր, եւ մեր երկինքին մէջ սըրբութեան,
Լուս սերերու Ցանկութիւնը կուսակամ՝
Աստղի մը պէս պիտի ելլէ յամբօրէն:

MUSIQUE

Puisqu'il n'est point de mots qui puissent contenir,
Ce soir, mon âme triste en vouloir de se taire,
Qu'un archet pur s'élève et chante, solitaire,
Pour mon rêve jaloux de ne se définir.

O coupe de cristal pleine de souvenir,
Musique, c'est ton eau seule qui désaltère;
Et l'âme va d'instinct se fondre en ton mystère,
Comme la lèvre vient à la lèvre s'unir.

Sanglot d'or!... Oh! voici le divin sortilège!
Un vent d'aile a couru sur la chair qui s'allège;
Des mains d'anges sur nous promènent leur douceur.

Harmonie, et c'est toi, la Vierge secourable,
Qui, comme un pauvre enfant, berce contre ton cœur
Notre cœur infini, notre cœur misérable.

ԵՐԱԺՇՏՈՒԹԻՒՆ

Այս իրիկուն բառ մը չի կայ տրամագին
Որ պարփակէ լըռել ուզող իմ հոգին.
Ծըպոտ մը թող վեր բարձրանայ հոգեթով՝
Իմ երագիս համար մեմիկ երգելով:

Ո՛վ բիրեղեայ բաժակ, լեցո՛ւմ յուշքերով,
Նուա՛գ, քու ջուրդ միայն կուտայ կեանք, կորով,
Ու կը լուծուի քու խորհուրդիդ մէջ հոգիս՝
Ինչպէս շուրթը կը միանայ շըրթունքի:

Ոսկի՛ հեծե՛ծ... Օ՛հ, կախարդանք մոգական.
Հո՛վ մը թեւի վազեց մարմնին վրայ թեթեւ.
Զեռքեր հըպիւն մեզ հրեշտակի փափկաթեւ:

Դաշնակութի՛ւն, դու ես մեր կոյսն օգնական,
Որ սըրտիդ վրայ, ողորմելէ տըղու պէս,
Մեր սիրտն անհուն, մեր խե՛ղճ սիրտը կ'օրօրես:

COLLOQUE SENTIMENTAL

Dans le vieux parc solitaire et glacé,
Deux formes ont tout à l'heure passé.

Leurs yeux sont morts et leurs lèvres sont molles,
Et l'on entend à peine leurs paroles.

Dans le vieux parc solitaire et glacé,
Deux spectres ont évoqué le passé.

– Te souvient-il de notre extase ancienne?
– Pourquoi voulez-vous donc qu'il m'en souviennne?

– Ton cœur bat-il toujours à mon seul nom?
Toujours vois-tu mon âme en rêve? – Non.

– Ah! les beaux jours de bonheur indicible
Où nous joignons nos bouches! – C'est possible.

– Qu'il était bleu, le ciel, et grand l'espoir!
– L'espoir a fui, vaincu, vers le ciel noir.

Tels ils marchaient dans les avoines folles,
Et la nuit seule entendit leurs paroles.

ՓՕԼ ՎԵՐԼԷՆ

ԶԳԱՑԱԿԱՆ ԽՕՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Հին պարտեզին մէջ սառած, ցուրտ, մեմարա՛ն,
Քիչ մը առաջ անցան երկու կերպարան:

Աչքերնին մեռա՛ծ, թո՛յլ է շըրթունքնին,
Խօսքերնին հազիւ երբեմըն կը լսուին:

Հին պարտեզին մէջ սառած, ցուրտ, մեմարա՛ն,
Արթընցուցին անցեալն երկու ուրուական:

– Հին օրերու մեր հիացումն կը յիշե՞ս:
– Ինչո՞ւ ուրեմն գայն մըտքին մէջ կը ձրգես:

– Սիրտըդ տրոփե՞ երբ իմ անունս լոկ հընչէ:
Երագի մէջ տեսնե՞ս հոգին իմ միշտ: – Չէ՛:

– Երջանկութեան ա՛ն աչն օրէն հըրճուալի՛
Ուր բերաննին միացնէինք: – Կարելի՛:

– Ի՛նչ մեծ էր երկինքը, որքա՛ն մեծ էր յոյս:
– Յաղթուած փախա՛ն՝ յոյսն երկինքին մէջ անլոյս:

Այսպէ՛ս գնացին վարսակներուն մէջ անբեր.
Գիշերն միայն լըսեց իրենց այդ խօսքեր:

Հոգեգրքի քննարկում

Այս քննարկը ընդհանուր է, սրբազան,
և ընդհանուր առաջին խոսքերը:

Այստեղից էլ տես, որ միշտ էլ շարժվելու
խոսքեր են, որոնք կարող են լինել:

Այս քննարկը ընդհանուր է, սրբազան,
և ընդհանուր առաջին խոսքերը:

- Այս տեսակի խոսքերը կարող են լինել:
- Ինչպես կարող է լինել խոսքերը:

Ինչպես կարող է լինել խոսքերը:
- Այստեղից էլ տես, որ միշտ էլ շարժվելու
խոսքեր են, որոնք կարող են լինել:

Այստեղից էլ տես, որ միշտ էլ շարժվելու
խոսքեր են, որոնք կարող են լինել:

- Այստեղից էլ տես, որ միշտ էլ շարժվելու
խոսքեր են, որոնք կարող են լինել:
- Ինչպես կարող է լինել խոսքերը:

Այստեղից էլ տես, որ միշտ էլ շարժվելու
խոսքեր են, որոնք կարող են լինել:
Ընդհանուր առաջին խոսքերը: Ա. Մանուկ

ԾԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ռուբէն Սեւակից պահպանուած արխիւային գիւթերի զգալի մասը գտնուում է Եղիշէ Չարենցի անուան գրականութեան եւ արուեստի թանգարանում (ԳԱԹ) եւ ամփոփուած է բանաստեղծի անհատական ֆոնդում (ՌՍՖ): Սեւակին վերաբերող առաջին արխիւային գիւթերը Թանգարան են բերուել 1957 թ. Թորոս Ազատեանի արխիւի կազմում: Այստեղ ամենաարժէքատուրը Սեւակի քերթուածների ինքնագիր տետրն է՝ գրուած Սիլիվրիում եւ Էրֆուրտում (54 թերթ, ՌՍՖ - 6): Այնուհետեւ 1965-1990 թթ. ընթացքում Թանգարանը Ռ. Սեւակի կնոջից՝ Եաննիից, եղբորորդուց՝ Յովհաննէս Չիլիակիրեանից, դուստր Ծամիրամից եւ մի շարք այլ անձանցից ստացել է Սեւակի գրած եւ ստացած բազում նամակների, քերթուածների (տետրերով եւ առանձին) ու թարգմանութիւնների ինքնագրեր (կամ ինքնագրերի պատճեններ), լուսանկարներ, փաստաթղթեր, անձնական իրեր...

Սույն հատորի մէջ տեղ գտած քերթուածների եւ թարգմանութիւնների մի մասի ինքնագրերը (կամ ինքնագրերի պատճենները) գտնուում են ԳԱԹ-ի Սեւակի ֆոնդում: Դրանք տպագրուած բանաստեղծութիւնների համեմատ ունեն բառային, տողային եւ անգամ տնային տարբերակներ, որ բանաստեղծի ստեղծագործական աշխատանքի արգասիք են: Այդ ինքնագրերը տպագիրների հետ բաղդատել է Թանգարանի գլխաւոր ֆոնդապահ Օֆելիա Ուղումեանը: Ստորեւ համապատասխան ծանօթագրութիւններում նշել ենք միայն էական տարբերակները՝ մնացեալը թողնելով Սեւակի երկերի ակադեմիական հրատարակութեանը, որի պահանջը վաղուց արդէն հասունացել է:

Քերթուածները դասաւորուած են եւ ֆրանսերէն թարգմանութիւնները կատարուած են Սեւակի երկերի 1986 թ. Անթիլիասի

հրատարակութեան հիման վրայ: Ծանօթագրութիւններում ֆոն-
դի համարները նշուած են ըստ նոր կատարուած մշակումի:

ՀԻՆ ԵՂԱՆԱԿ

ՌՍՖ-5: Առաջին անգամ լոյս է տեսել Թէոդիկի «Ամենուն տա-
րեցոյցի» (Կ.Պոլիս) 1909 թ. հատորում (էջ 120-121): Նուիրում է
Թէոդիկի կնոջը՝ բանասէր, հասարակական գործիչ Արշակուհի
Թէոդիկին (Ճէզվէճեան. 1875-1922): Բնագրում ընծայականը բա-
ցակալում է: Փոխարէնը՝ վերին աջ անկիւնում, որպէս բնաբան,
բերուած է ժողովրդական նշանատր երգի սկզբնատողը. «Հո՛վ
արէք, սարե՛ր ջան, հո՛վ արէք»:

- Տող 2.   Գիշերին մէջէն հեռո՛ր, հեռո՛ր...
Տող 5-6.   Ի՞նչ կը պատմես, հին եղանա՛կ,
                  Պատուհանէս կ'ունկնդրեմ քեզ...
Տող 12.   Գիշերներու մէջ կը տատանիս:
Տող 21-24.   Այս գիշեր երգ մը հոգեցունց
                  Հովին մէջէ, հեռուէ հեռու
                  Զիւնտ տրտում ճամբաներու
                  Ծոյլ անըջանքը արթընցուց:

ՍԷՐՈ՛Վ, ՍԷՐՈ՛Վ

ՌՍՖ-6: Առաջին անգամ լոյս է տեսել 1911 թ. «Մեր տարեցոյ-
ցի» մէջ (Կ.Պոլիս, Բ. տարի, էջ 102-103): Տես նաեւ էջ 105:
ՌՍՖ-7:

- Տող 27.   Պիտի խըլեմ ես իմ կեանքո՛վ...
Տող 29-32   Ա՛յ ինձ դարման չիկայ անլաց
                  Սիրտըս խաւար է անծիր,
                  Յայգանորջիս դրոներն են բաց.
                  Մէլ մը եկէ՛ ու անցի՛ր...

ՍԻՐՈՅ ՈՒ ՄԱՀՈՒԱՆ ԵՐԳԸ

ՌՍՖ-6: Առաջին անգամ լոյս է տեսել 1912 թ. «Ծանթ» պարբերականում (Կ.Պոլիս, թիւ 15, էջ 235): Բնագրում վերնագրուած է «Մահուան ու Սիրոյ երգը»:

Տող 11-15. Եկո՛ւր ինձի, մեղքին նման գեղեցիկ,
Եկո՛ւր ինձի արին ու բոց հեալէն...
Հասակդ հասո՛ւն մահուան նման սլացիկ,
Ցաւի բաժակն ասկերոյ մէջ, դուն լալի՛ս.
Եկո՛ւր ինձի, մեղքին նման գեղեցիկ:

Տող 31-33 Իմ կեանքըս թող կորած նաւուն պէս ըլլայ,
Սեւ ալիքներ պատէին սիրտըս անահ.
Բայց մի՛ լսեր ծեր հոգիիս, որ կուլայ...

Տող 35. Իմ կեանքըս թո՛ղ Մահուան նաւուն պէս ըլլայ:

ԻՆՉՈ՞Ւ

ՌՍՖ-7: Սեւակի քերթուածների այս տետրը բանաստեղծի կողմից հաւաքուած զանազան պարբերականների կտրոնների հաւաքածու է, որտեղ նա կատարել է որոշ ձեռագիր ուղղումներ: Առաջին անգամ լոյս է տեսել «Ծանթի» 1911 թ. թիւ 3-ում (էջ 41):

ԳԱՑՈՂ ՄԱՐԴԸ

ՌՍՖ-7: Առաջին անգամ լոյս է տեսել 1911 թ. «Արագած» ամսագրում (Նիւ Եորք, թիւ 12, էջ 179): Տպագիր կտրոնի վրայ բանաստեղծը կատարել է որոշ մանր ուղղումներ:

ԵՐԹԱ՛Ղ...

ՌՍՖ-6: Առաջին անգամ լոյս է տեսել «Ծանթի» 1912 թ. թիւ

27-ում (էջ 37): Այստեղ թուագրուած է՝ 1912, մինչդէռ բանաստեղծի ճշտմամբ՝ գրուած է 1910 թ. նոյեմբերի 13-ին:

Բնագրում 13-րդ տողի Իտէալը՝ **Անրջանք**, վերջին տողի Անրջանքը՝ **Իտէալ**:

ԱՆՈՆՔ ՈՐ ԿՈՒԳԱՆ

Այս եւ յաջորդ՝ «Գիշերին մէջ երգ», քերթուածներն առաջին անգամ լոյս են տեսել «Կարմիր գիրքը» ժողովածուի մէջ (Կ.Պոլիս, 1910, էջ 13-15, 19-20)՝ «Ջարդի խենթը» շարքում:

ԳԻՒՂԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻՒՆ ՄԷՋ

Այս եւ յաջորդ՝ «Գիւղական գերեզմանատան մէջ», քերթուածները լոյս են տեսել «Կարմիր գիրքը» ժողովածուի մէջ (էջ 39-49, 61-71)՝ «Մարդերգութիւն» շարքում:

ԻՆՉՊԷՍ ԵՐԲԵՄՆ

ՌՍՖ-4: Առաջին անգամ լոյս է տեսել 1909 թ. «Ազդակ» շաբաթաթերթում (Կ.Պոլիս, Ա. տարի, թիւ 23, էջ 356): Մէկ այլ ինքնագիր օրինակ բանաստեղծն ուղարկել է Մոսկուա՝ Կարէն Միքայէլեանին, որը տպագրել է այն «Գարուն» պատմականում (1911 թ., Բ. գիրք, էջ 152): Տես ԳԱԹ, Կ. Միքայէլեանի ֆոնդ, թիւ 662: Տես նաեւ ՌՍՖ - 7:

ՎՐԷԺԻՆ ՍԵՐՄՆԱՑԱՆԸ

ՌՍՖ-4: Նոյն տեսքում գտնուող յաջորդ երկու քերթուածների հետ առաջին անգամ լոյս է տեսել 1910 թ. «Ամենուն տարեցոյցի» մէջ (էջ 165-166)՝ «Կիլիկեան երգեր» ընդհանուր խորագրի ներքոյ:

Տես նաև ՌՍՖ - 7:

Բնագրում առաջին տողը լաջորդում է երկրորդին:

Տող 18-19. **Չի սորվեցաւ զարնել, ցանքէս անվեհեր**
Օր մը Մահու առաքեալներ, հսկաներ...

Երրորդ («Վերջին օրօր») քերթուածի նախավերջին տողում «տաք արիւնը»-ի փոխարէն՝ «անմեղ դիակը»:

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ՌՍՖ-4: Առաջին անգամ տպագրել է Ա. Չօպանեանը 1919 թ. (Աւ. Իսահակեանի ուղարկած սեւակեան ինքնագրի հիման վրայ), իր խմբագրած «Վերածնունդ» ամսագրում (Փարիզ, թիւ 1-2, էջ 6): Տես նաև ՌՍՖ - 7:

Տող 3. **Ո՞ր կ'երթայ կըմախքն այսպէս լալագին...**

ՎԵՐՋԻՆ ՀԱՅԵՐԸ

ՌՍՖ-7: Առաջին անգամ լոյս է տեսել «Ժամանակ» օրաթերթում (Կ.Պոլիս): Այս պոէմը Սեւակը նուիրել է «Ե. Սրբ. Դուրեան բանաստեղծին»:

ՊՈՌՆԻԿԸ

ՌՍՖ-5: Առաջին անգամ լոյս է տեսել 1909 թ. «Ամենուն տարեցոյցի» մէջ (էջ 116): Տես նաև ՌՍՖ-7:

9-րդ տողի ծայտքը բնագրում՝ **Հուրք:**

ԿԱՐՄԻՐ ՏՕՆԸ

ՌՍՖ-7: Առաջին անգամ լոյս է տեսել 1909 թ. «Նոր հոսանք» շաբաթաթերթում (Կ.Պոլիս, թիւ 5, Ա. տարի, էջ 36):

ԿԱՐՄԻՐ ԴՐՕԾԱԿԸ

ՌՍՖ-7: Առաջին անգամ լոյս է տեսել 1909 թ. «Ազդակ» շաբաթաթերթում (թիւ 19, էջ 291-292): Տպագիր կտրոնի վրայ բանաստեղծը որոշ տողեր եւ տներ ջնջել է:

- Տող 22. Ռոքի Կանգնած *փխ*. Հագարներու
Տող 37-40. Յետոյ, յանկարծ, բոցի գոյնին պէս հպարտ
«Կարմիր դրօշակը» բարձրացաւ անհանդարտ.
Վայրագ գոռին մը գիշերին մէջ թնդաց.
Ամէնքը մէկ խլրտեցան համընթաց:
Տող 46-48. Կը դիտէի, որ համրաբար, տրտմաբար.
Զիւնի՛ն մէջէն, սեւ բանակի մը նըման,
Գիշերին մէջ կ'ընթանային անսահմա՛ն...
Տող 56. Արդարութեա՛ն՝ որ երբեք չի պիտի գար...

ԻՐԵ՛ՆՑ ՊԱՏՄՈՒԹԻԻՆԸ

ՌՍՖ-6: Առաջին անգամ լոյս է տեսել Ռ. Սեւակի երկերի 1985 թ. երեսնեան հրատարակութեան մէջ (էջ 205-206):

ԿՌՈՒՆԿԸ

Առաջին անգամ լոյս է տեսել 1913 թ. «Ազատամարտ» օրաթերթում (Կ.Պոլիս):

ՅՈՐԵԿ

ՌՍՖ-5: Առաջին անգամ լոյս է տեսել 1907 թ. «Մասիս» շաբաթաթերթում (Կ.Պոլիս, թիւ 14, էջ 273): Տես նաեւ ՌՍՖ-7:

Տող 3. Ամէն բան լուռ: Կը վառուի, կը հրդեհի օդն անշունչ...

Տող 10. Կ'արհամարհին քունն ու միշտ կը թաւալին հոն հե-
ռուն...

Տող 15. Մ'երթ ալիք մը կը ծնի, դանդաղածուփ, վեհափառ...

Տող 19. Ու նուազուն աչքերով կը հետեւին անվեհեր...

ԱՄԱՌՈՒԱՆ ԺԱՄԵՐ

ՌՍՖ-5: Առաջին անգամ լոյս է տեսել 1908 թ. «Արեւելեան
մամուլ» հանդէսում (Զմիւռնիա, թիւ 39, էջ 920):

Տող 2. Բոցը կը ծոփ գաղջ հովէն...

Տող 6-7. Տառապանքները ի՛նչ ունին
Որ խեղճ հոգիդ կը վրդովեն...

ՃԵՐՄԱԿ ԳԻՇԵՐ

ՌՍՖ-5: Առաջին անգամ լոյս է տեսել 1919 թ. «Ծանթում» (թիւ
9-10, էջ 119): Թարգմանութեան մէկ այլ ինքնագիր պահպանում
է ԳԱԹ-ի Ենովք Արմենի ֆոնդում (թիւ 1202):

ԵՐԱԺՇՏՈՒԹԻՒՆ

ՌՍՖ - 5: Առաջին անգամ լոյս է տեսել Ռ. Սեւակի երկերի
1985 թ. երեսնեան հրատարակութեան մէջ (էջ 232-233):

Տող 1. Այս իրիկուն չիկայ մէկ բառ տրտմագին...

ԶԳԱՑԱԿԱՆ ԽՕՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

ՌՍՖ-5: Առաջին անգամ լոյս է տեսել Ռ. Սեւակի երկերի 1985 թ.
երեսնեան հրատարակութեան մէջ (էջ 234):

Բնագրում կան բառերի եւ տողերի մի շարք ոչ էական տարբե-
րակներ:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ
SOMMAIRE

ՌՈՒԲԷՆ ՍԵՒԱԿ	
Կենսագրական	9
ROUPEN SEVAG	
Biographie	17
ՔԵՐԹՈՒԱԾՆԵՐ	
POÈMES	
ՀԻՆ ԵՂԱՆԱԿ	24
UN VIEIL AIR	25
ՍԷՐՈՎ, ՍԷՐՈՎ...	30
AVEC L'AMOUR, AVEC L'AMOUR	31
ՍԻՐՈՅ Ռ ՄԱՀՈՒԱՆ ԵՐԳԸ	36
LE CHANT D'AMOUR ET DE MORT	37
ԻՆՉՈ՞Ւ	42
POURQUOI ?	43
ԳԱՑՈՂ ՄԱՐԴԸ	46
L'HOMME QUI VA	47
ԵՐԹԱՂ...	48
PARTIR...	49
ԱՆՈՆՔ ՈՐ ԿՈՒԳԱՆ	52
CEUX QUI ARRIVENT	53
ԳԻԾԵՐԻՆ ՄԷՋ ԵՐԳ	58
CHANT DANS LA NUIT	59
ԳԻԻՂԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻՒՆ ՄԷՋ	60
DANS L'EGLISE DE CAMPAGNE	61

ԳԻՒՂԱԿԱՆ ԳԵՐԵԶՄԱՆԱՏԱՆ ՄԷՋ	66
DANS LE CIMETIÈRE DE CAMPAGNE	67
ԻՆՉՊԷՍ ԵՐԲԵՄՆ...	74
COMME JADIS...	75
I. ՎՐԷԺԻՆ ՍԵՐՄՆԱՅԱՆԸ	78
I. LE SEMEUR DE VENGEANCE	79
II. ՀԱՅՈՒ ՈՐԲԻԿ	80
II. LE PETIT ORPHELIN ARMÉNIEN	81
III. ՎԵՐՋԻՆ ՕՐՕՐ	84
III. LA DERNIÈRE BERCEUSE	85
ՀԱՅԱՍՏԱՆ	88
ARMÉNIE	89
ՎԵՐՋԻՆ ՀԱՅԵՐԸ	90
LES DERNIERS ARMÉNIENS	91
ՊՈՌՆԻԿԸ	94
LA PROSTITUÉE	95
ԿԱՐՄԻՐ ՏՕՆԸ	96
LA FÊTE ROUGE	97
ԿԱՐՄԻՐ ԴՐՕՇԱԿԸ	98
LE DRAPEAU ROUGE	99
ԻՐԵՆՑ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ	106
LEUR HISTOIRE	107

ԱՐՁԱԿ
PROSE

ԿՈՌԻՆԿԸ	112
LA GRUE	113

ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ
TRADUCTIONS

MIDI (<i>LECONTE DE LISLE</i>)	122
ՑՈՐԵԿ (<i>ԱԼՔՕՆԴ ՏԸԼԻԼ</i>)	123

HEURES D'ÉTÉ (VI) (ALBERT SAMAIN)	128
ԱՄԱՌՈՒԱՆ ԺԱՄԵՐ (VI) (ԱԼ ՊԷՌ ՍԱՄԷՆ)	129
NUIT BLANCHE (ALBERT SAMAIN)	130
ՃԵՐՄԱԿ ԳԻՇԵՐ (ԱԼ ՊԷՌ ՍԱՄԷՆ)	131
MUSIQUE (ALBERT SAMAIN)	132
ԵՐԱԺՇՏՈՒԹԻՒՆ (ԱԼ ՊԷՌ ՍԱՄԷՆ)	133
COLLOQUE SENTIMENTAL (PAUL VERLAINE)	134
ԶԳԱՑԱԿԱՆ ԽՕՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆ (ՓՕԼ ՎԵՐԼԷՆ)	135
ԾԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ	137
COMMENTAIRES	

**ՌՈՒԲԷՆ ՍԵՒԱԿԻ ՅԻՇԱՏԱԿԻ ՏԱՆ
ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ**

1. ՎԵՐԺԻՆ ՏԷՕՇԷՄԷՃԵԱՆ, Հաւաքածոյ արեւմտահայ գրողներու, 4 հատոր, Կ.Պոլիս, 1971
2. ԿԱՐՕ ՄԵՀԵԱՆ, Հայ ժողովուրդի ողբերգական անցեալը եւ խրախուսիչ ներկան, Վեներտիկ, Ս.Ղազար, 1982
3. ԿԱՐՕ ՄԵՀԵԱՆ, Որպէս երազ անկրկնելի, Բ. հատոր, «Պատմութեան ծառեր», Անթիլիաս, 1984
4. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՉԻԼԻՆԿԻՐԵԱՆ, Ռուբէն Սեւակ եւ «Փրցուելիք ուղեղներ», Փարիզ, 1985
5. ԳԷՈՐԳ ԳԱՊԱՌԱՃԵԱՆ, Ռուբէն Սեւակի վերջին օրերը, Թատերախաղ 5 պատկերներով, Պէյրութ, 1986
6. ԺԻՐԱՅՐ ՆԱՅԻՐԻ, Ս.Դ. Հնչակեան կուսակցութեան հարիւրամեակը, Պէյրութ, 1987
7. ԱՐՏԱՇԷՍ Հ. ԳԱՐՏԱՇԵԱՆ, Մատենագիտութիւն հայատառ օտար լեզուով տպագիր գիրքերու, Փարիզ, 1987
8. ԱԼԵՔՍԱՆՏՐ ՎԱՐՊԵՏԵԱՆ, Ովքե՞ր են ի վերջոյ արիացիները, Մարտէլ, 1988
9. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՉԻԼԻՆԿԻՐԵԱՆ, Ռուբէն Սեւակի անուան յիշատակի տուն, Ռուբէն Սեւակի գաղափարականը, Ռուբէն Սեւակի անուան գրական մրցանակ, Փարիզ 1989
10. ԹՈՐՈՍ ԹՈՐԱՆԵԱՆ, Թրքական համաթուրանականութիւնը վարագոյրով չի ծածկուիր, Պէյրութ, 1990
11. ՌՈՒԲԷՆ ՍԵՒԱԿ, Երկեր, Հատոր երկրորդ, Կազմեց Ալեքսանդր Թոփչյանը, Երեւան, 1996
12. ՎԼԱՏԻՄԻՐ ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ, Էնվեր փաշայի վերջը, Պէյրութ, 1996
13. ՌՈՒԲԷՆ ՍԵՒԱԿ, Երկեր, Բ. հրատարակութիւն, Մայր Աթոռ Ս.Էջմիածին, 1997

14. ՎԼԱՏԻՄԻՐ ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ, Արարատը պէտք է մնայ Երեւանի կողմը, Պէյրութ, 2001
15. ՎԼԱԴԻՄԻՐ ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ, Ռուբէն Սեւակը եւ մեր ժամանակը, Երեւան, 2003
16. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՉԻԼԻՆԿԻՐԵԱՆ, Թուրքերուն «իբր թէ» չգիտցած իրականութիւնները (չորս լեզուներով), Երեւան, 2003
17. ՌՈՒԲԷՆ ՍԵՒԱԿ, Բանաստեղծութիւններ (ոուսերէն թարգմանութիւններ), Երեւան, 2004
18. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՉԻԼԻՆԿԻՐԵԱՆ, Սուտերու եւ երազներու գրի, «Էջ մահատակ» եղած ազգ մը՝ «Հայերը», Ա. հատոր, Պէյրութ, 2004
19. ԹՈՐՈՍ ԹՈՐԱՆԵԱՆ, Իմ Ռուբէն Սեւակը, Հալէպ, 2004
20. ՎԼԱԴԻՄԻՐ ԿԻՐԱԿՈՍԵԱՆ, Մեծագոյց մահատակ բանաստեղծի հետ, Երեւան, 2005
21. HOVHANESSE TCHILINGUIRIAN, Les réalités «ignorées» des turcs, 2 tome, Erévan, 2005
22. HOVHANNES ÇILINKIRYAN, Türklerin (Sözde) Bilmedikleri gerçekler, Erévan, 2005
23. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՉԻԼԻՆԿԻՐԵԱՆ, Թուրքերուն «իբր թէ» չգիտցած իրականութիւնները, Առաջին եւ երկրորդ հատոր, Երեւան, 2005
24. ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ ԹՈՓՉԵԱՆ, Եւ անգամ մահից լետոյ, Երեւան, 2005
25. ABEL MANOUKIAN, L'église arménienne a-t-elle cessé d'avoir des saints, Genève, 2005
26. ՏԱՐՕՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՃԷՐԷՃԵԱՆ, Երանացում ու սրբադասում Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցոյ, Երեւան, 2005
27. ՀՐԱՆԴ ՄԱՐԳԱՐԵԱՆ, Երբ արեւը կը լո՛ւ, Երեւան, 2005

ROUPEN SEVAG
ŒUVRES CHOISIES

Traduits de l'arménien
par ANAHID OHANIAN

ՌՈՒԲԷՆ ՍԵՒԱԿ
ՀԱՏԸՆՏԻՐ

Ֆրանսերէն թարգմանութիւնները՝
ԱՆԱՀԻՏ ՕՀԱՆԵԱՆԻ

Խմբագիրներ՝
Հենրիկ Բախչինեան
Արուս Բոյաջեան

